

TOBAKSFAKTA

OBEROENDE TANKESMEDJA

RAPPORT
APRIL 2021

© World Health Organization / Design pro bono: Fabrica (poster M. Pavaleri; photo: A Ferretto)

World No Tobacco Day 2012

Diskrepanser inom tobakspolitiken

En intervjuundersökning av politikernas uppfattning om tobaksbrukets effekter och deras tobakspolitiska ambitioner

Torsten Kjellgren

Statsvetare & utredare, På uppdrag av Tobaksfakta 2021

Förord av Tobaksfakta

I det dagliga tobaksförebyggande arbetet har vi länge noterat en påtaglig diskrepans mellan – å ena sidan – all tillgänglig kunskap om tobaksbrukets alla effekter på hälsa, miljö och samhällsekonomi och – å andra sidan – samhällets oförmåga att genomföra de kraftfulla åtgärderna i WHO:s tobakskonvention som Sverige och 180 andra länder ställt sig bakom sedan dess tillkomst 2003.

Tobaksrökningen i Sverige orsakar mer än 10 000 dödsfall årligen och utgör ett av de mest åtgärdbara folkhälsoproblemen. Samhällets underlåtenhet att genomföra effektiva åtgärder mot den pandemiska situation som tobaksbruk och nikotinberoende innebär blir alltmer upp-seendeväckande. I ljuset av de utomordentligt omfattande insatser som samma samhälle demonstrerar i strävan att minska den pågående viruspandemin, dess utbredning och skador – vet vi att klarsyn kan ske snabbt!

Vi inser att skillnader mellan kunskapsläge och handlingsberedskap kan ha många orsaker. För att öka vår kunskap och möjlighet att bättre angripa påvisade problem har vi tagit initiativ till denna studie. Ett stort tack till alla som medverkat.

Studien har bekostats av medel från Folkhälsomyndigheten.

För Tobaksfakta – oberoende tankesmedja i april 2021

Göran Boëthius, f d ordförande

Lena Sjöberg, ordförande

Ann Post, kanslikoordinator

Sammanfattning

Denna rapport undersöker de diskrepanser som gör sig synliga i den svenska tobakspolitiken. I Sverige finns en stor medvetenhet om tobakens risker och skador. Trots detta har Sverige fortfarande en lång väg till att uppfylla Tobakskonventionen och har till skillnad från flera jämförbara länder inte infört åtgärder såsom neutrala tobaksförpackningar och exponeringsförbud.

För att söka svar på vad denna diskrepans beror på har i rapporten djupintervjuats nio politiker: en riksdagsledamot från varje parti samt regeringens Agenda 2030-samordnare. Intervjuerna förmedlar politikernas ambitioner och prioriteringar inom tobakspolitiken, men också deras ställningstagande för eller emot potentiella reformer på tobaksområdet.

Genom en sammanställning och analys av intervjuerna framträdde flera förklaringsfaktorer till en politisk försiktighet på tobaksområdet: (sid 24)

Synen på tobak är en splittrande fråga internt i flera partier

Tobaksfrågan ges inte någon hög prioritering och ses inte som en partibytarfråga

Flera politiker slår sig till ro över historiska framgångar och internationella jämförelser

Nya åtgärder på tobaksområdet behöver ta sig igenom en snårig väg till lagstiftning och får problem att ta sig igenom Riksdagen

Tobaksindustrin, och särskilt snuslobbyn, är mycket framgångsrik med sin politiska påverkan

Dessa förklaringsfaktorer utmynnar i rapportens slutsatser:

1. Det är riskfyllt och otacksamt för engagerade politiker att driva en ambitiös tobakspolitik (sid 41).

De bemöts av ett kraftfullt motstånd både internt inom egna partiet och av motståndarpartier och tobaksindustrin. Det finns också en risk att bli impopulär bland väljare och uppfattas som att man kommer med pekpinna. För dessa engagerade politiker krävs bland annat att de:

- Uppmärksammar tobaksbolagens skifte från röktobak till rökfria nikotinprodukter
- Fokuserar på de internationella konventioner som Sverige förbundet sig till
- Anpassar budskapet till motståndarens hjärtefråga

2. Politiker blir vilseledda av tobaksindustrin (sid 44).

Genom kontakter, informationsutbyten och lobbyism får politiker felaktiga föreställningar och desinformation om tobak. Detta är ett demokratiskt problem då folkvalda politiker tar beslut som inte är baserade på fakta. För att komma åt problemet föreslås följande åtgärder:

- Civilsamhällesorganisationer mot tobak måste bli mer aktiva i sina informationsinsatser
- Varje riksdagsparti bör införa en nolltolerans mot samverkan med tobaksindustrin
- Samtliga riksdagspartier bör anta en tobakspolicy baserad på evidens och utse en tobakspolitisk talesperson

Innehåll

Förord av Tobaksfakta	2
Sammanfattning	3
1. Inledning	6
1.1 En svensk evidensbaserad tobakspolitik bygger främst på WHO:s tobakskonvention	7
1.2 Kvarstående utmaningar	9
1.3 Syfte och frågeställning	9
1.4 Metod	10
2. Politikernas syn på tobakspolitiken	12
2.1 Svensk tobakspolitik anses ambitiös och framgångsrik	12
2.2 Samförstånd kring genomförda åtgärder	14
2.3 Svårigheten att nå unga och socioekonomiskt svaga grupper	15
2.4 Konsensus kring e-cigarett men splittrad syn på snus	19
2.5 Generellt positiva till nya åtgärder – med vissa undantag ...	21
3. Faktorer bakom den försiktiga tobakspolitiken	24
3.1 Partisplittrande fråga internt	25
3.2 Låg prioritering och ingen valvinnarfråga	26
3.3 Slår sig till ro över historiska framgångar och att vara "bäst i klassen"	30
3.4 Den snåriga vägen till lagstiftning	33
3.5 Framgångsrik tobakslobbyism – särskilt snusindustrin	37
4. Slutsatser	41
4.1 Riskfullt och otacksamt för engagerade politiker att driva en ambitiös tobakspolitik	41
4.1.1 Tips och råd till de engagerade politikerna	42
4.2 Politiker blir vilseledda av tobaksindustrin	44
4.2.1 Stöd och regleringar för politiker	45
Referenser	46
Appendix: Frågebatteri i intervjuerna	47

1. Inledning

Rökning dödar 12 000 människor varje år i Sverige. Varannan rökare dör av sin rökning för att de inte kunnat bryta sitt nikotinberoende. Samtidigt står tobaken för miljöförstöring, barnarbete och enorma ekonomiska kostnader för samhället varje år. Allt detta är vedertagen fakta som har funnits tillgänglig under lång tid. Det finns idag en ökande medvetenhet och kunskap om framför allt rökningens skador såväl bland ledande politiker som befolkningen i stort i Sverige. Det har blivit politiskt omöjligt att blunda för eller förminska rökningens förödande konsekvenser på hälsa, miljö och ekonomi.

Utvecklingen av det tobaksförebyggande arbetet har gått framåt de senaste decennierna. Daglig rökning förekommer i dag hos 7 procent av både män och kvinnor med tillfällig rökning hos ytterligare ungefär 7 procent (Folkhälsomyndigheten, 2020). Men trots minskningen kvarstår en 2-3 gångers skillnad i rökning mellan olika socioekonomiska grupper som leder till en ojämlik hälsa. Införandet av rökfria restauranger 2005 blev en hälsopolitisk succé som banat väg för en starkt ökad acceptans för utökade rökfria miljöer i samhället, till synes här för att stanna.

Den minskande rökningen – ett fenomen i stora delar av västvärlden – har påbörjat en förskjutning av fokus från den dödande och rykande cigarett till rökfria nikotinprodukter som ska ersätta tobaksbolagens förlust av de utdöende rökarna. Nikotinberoende etableras oftast i tonåren. Genom tillsatser av lockande smaker avser man att genom nikotinet binda nya och unga kunder till sig. Därmed fyller de samma funktion som det svenska snuset och marknadsförs också som en ersättning för cigaretter. För närvarande behandlas en utredning för att reglera tobaks- och nikotinprodukter på ett enhetligt sätt.

Även om dagliga rökvanor i en internationell jämförelse av historiska skäl är låga i Sverige är nikotinberoendet ungefär lika stort som i andra länder. Nästan en femtedel av alla svenska män, 18 procent, snusar dagligen. Andelen bland kvinnor är lägre, 5 procent, men med en tydlig ökning hos unga kvinnor, särskilt om man räknar in nya och populära nikotinprodukter. Snus och andra nikotinprodukter orsakar inte lika mycket skada och död som rökning men innebär en ökad risk för bestående påverkan särskilt på den växande hjärnan med främst (ofta mångårigt) beroende, hjärt- och kärlpåverkan, diabetes och skador på fostret till snusande mödrar. (Folkhälsomyndigheten, 2020)

1.1. En svensk evidensbaserad tobakspolitik bygger främst på WHO:s tobakskonvention

Den drygt hundraåriga tobakskatastrofen har initierats och underhållits av en global industri. Dess taktik har hela tiden varit att förhindra, försvaga och fördröja samhällets försök till motåtgärder. Först vid senaste sekelskiftet samlade sig världssamfundet till en konvention, den första på hälsoområdet. WHO:s tobakskonvention har sedan tillkomsten 2003 ratificerats av Sverige och 180 andra länder. Men följsamheten generellt har varit varierande och måttlig – återigen ett tecken på tobaksindustrins makt. I en europeisk skattning av genomförda åtgärder har Sverige från 2005 till 2019 fallit från en 6:e till en 15:de plats (ECL, 2019). Det innebär att många av konventionens breda åtgärder återstår för Sverige att inkorporera i svensk lag.

FAKTARUTA

WHO:S TOBAKSKONVENTION – RATIFICERAD AV SVERIGES RIKSDAG 2005

ARTIKEL 3 Syfte: skydda nuvarande och framtida generationer från de hälso-
mässiga, sociala, miljömässiga och ekonomiska konsekvenserna av tobaksbruk.
Alla tobaksformer omfattas.

ARTIKEL 4 Vägledande principer: mobilisera starkt politiskt och ideellt engage-
ment; ingen ska börja använda tobak; beakta sociokulturella och könsspecifika
aspekter.

ARTIKEL 5 Parternas allmänna skyldigheter: utveckla nationella strategier, pla-
ner och program för tobaksprevention och finansiera en stark nationell samord-
nande funktion för arbetet.

ARTIKEL 5.2.b Utveckla lämpliga politiska program för att förebygga och
minska tobaksbruk, **nikotinberoende** och exponering för tobaksrök.

ARTIKEL 5.3 Det finns en grundläggande och olösbar konflikt mellan tobaks-
industrins och folkhälsans intressen. Därför ska hälsopolitiken skyddas från
påverkan av tobaksindustrin. Beslutsfattare ska ha ett transparent förhållnings-
sätt gentemot industrins företrädare.

ARTIKEL 6 Höga priser och skatter är en åtgärd som effektivt minskar konsum-
tionen av tobak. En åtgärd som värnar unga från att börja liksom utsatta grup-
per där bruket är mest utbrett.

ARTIKEL 8 Skydd mot passiv rökning är en grundläggande rättighet för alla.
Ur ett barnrättsperspektiv är implementering av artikeln särskilt viktig.

FAKTARUTA

ARTIKEL 9 – 10 Reglering av innehåll, smaktillsatser mm. Tillverkarnas skyldighet att upplysa om innehåll och förbud att höja attraktiviteten hos produkten.

ARTIKEL 11 Hälsovarningar och reklamfria paket syftar till att begränsa industrins möjligheter att marknadsföra sina produkter med förpackningens hjälp.

ARTIKEL 12 Information om tobaksindustrin och om vikten av tobakskontroll. Öka kunskapen om tobak för påverkan av attityder till tobak och stöd till tobaksbegränsande lagstiftning.

ARTIKEL 13 Marknadsföringsregler och införande av totalt reklamförbud om möjligt, gäller både indirekt och direkt marknadsföring av tobaksvara samt sponsring.

ARTIKEL 14 Tobaksavvänjning ska erbjudas alla som vill. Utforma professionell rådgivning, erbjud effektiva program och gör hjälpen tillgänglig för så många som möjligt.

ANDRA RELEVANTA GLOBALA OCH NATIONELLA ÖVERENSKOMMELSER

Barnkonventionen – sedan 2020 svensk lag – förstärker betydligt tobakskonventionens huvudsyfte: att skydda barn och unga mot tobaksbrukets effekter.

Hållbarhetsmål i FN:s Agenda 2030-arbete. Tobaksodling – oavsett slutprodukt – har uttalade negativa effekter på miljö, hälsa, barnarbete och ekonomi i aktuella länder och berör därmed de flesta av de 17 Agenda-målen.

Rökfritt Sverige 2025. Regeringen har 2016 ställt sig bakom det mål som landets frivilligorganisationer 2013 lanserat: att daglig rökning år 2025 ska ha minskat till mindre än 5% i alla befolkningsgrupper – en halvering jämfört med år 2013.

ANDTS-strategi 2021 – 2025. Är regeringens förnyade strategi för alkohol, narkotika, dopning, tobak och nikotin samt spel om pengar. Förväntat riksdagsbeslut medio juni 2021.

EU:s Tobaksprodukt direktiv (TPD) antogs av medlemsstaterna 2014. Genom direktivet harmoniseras bestämmelser om unionens tobakspolitik genom lagar och andra författningar om bland annat innehåll, märkning och försäljning av tobaksvaror och relaterade produkter. Genom direktivet ska unionen uppfylla sina skyldigheter enligt WHO:s ramkonvention. Sverige är som enda medlemsstat undantagen snusförbud men omfattas av ett förbud av utförsel av snus i unionen.

1.2. Kvarstående utmaningar

Med utgångspunkt i faktarutan stakas några nyckelutmaningar ut här:

- **Kunskapen om tobakskonventionens existens och innehåll är bristfällig** hos politiska beslutsfattare. Det gäller dels konventionens syften, vägledande principer och parternas allmänna skyldigheter. Men det gäller också politikens skyldighet att skydda hälsopolitiken från tobaksindustrins intressen i artiklarna 6 – 14. Endast avseende rökfria miljöer (artikel 8) och tillgången på tobaksavvänjningsstöd (artikel 14) har vi kommit en bit på väg. Övriga åtgärder möter ofta motstånd från olika politiska håll – och sådan splittring ger ingen framgång i det tobaksförebyggande arbetet.
- **Barnkonventionen** innehåller många exempel på barns rättigheter och bör användas kraftfullt i den tobakspolitiska debatten.
- **Agenda 2030** har en tydlig koppling till tobak, till exempel mål 3 om en god hälsa och mål 12 om hållbara produktions- och konsumtionskedjor. Det gäller förstås oavsett om slutprodukten blir cigaretter, snus eller annan nikotinprodukt.
- **Rökfritt Sverige 2025.** Regeringen ställde sig 2016 bakom målet om minskad dagligrökning till mindre än 5 procent i befolkningen år 2025. Detta mål har förnyats i ny ANDTS-strategi 2021 – 2025. Men beslutet brister i trovärdighet så länge konventionens åtgärder inte bättre implementerats och en realistisk handlingsplan upprättats. För att uppnå målet om en jämlik hälsa måste insatser ske för att minska dagligrökningen bland socioekonomiskt utsatta grupper.
- **ANDTS-strategin 2021 – 2025** (förväntat riksdagsbeslut juni 2021) innehåller tyvärr heller ingen implementering av nödvändiga konventionsåtgärder. Glädjande är dock att tobaksbegreppet föreslås utvidgat till att omfatta både tobaks- och nikotinprodukter.

1.3. Syfte och frågeställning

Tiotusentals människors död och skador varje år samt höga samhällsekonomiska kostnader är några av tobakens konsekvenser i vårt land. Dessa följder verkar inte vara tillräckliga för att få igenom en kraftfull tobakspolitik och utfasning av tobaken i enlighet med internationella konventioner och hållbarhetsmål. Denna rapport vill söka svaret på detta.

Frågeställningarna:

- **Vad är de ledande svenska politikernas syn på tobak: vilka kunskaper, åsikter och ambitioner har de på området?**
- **Vilka faktorer kan förklara att inte mer görs politiskt för att minska tobaksbruket?**
- **Vad behöver förändras för att svensk tobakspolitik ska bli mer ambitiös?**

1.4. Metod

För att besvara frågeställningen har individuella djupintervjuer via videosamtal med riksdagsledamöter från samtliga riksdagspartier genomförts. Intervjuerna genomfördes under januari och februari 2021 av en extern utredare tillika författaren av denna rapport. De pågick i cirka 30 minuter. Intervjuobjekten har valts ut i första hand för att de ansvarar för tobaksfrågan i sina respektive partier, och i andra hand för att de har en central position i partiets bredare socialpolitik. Samtliga intervjuobjekt består av makthavare som har stort inflytande över såväl initiativ som implementeringar av nya åtgärder inom tobakspolitiken. Genom att intervjua en ledamot från varje riksdagsparti har också en bredd i åsikter säkrats. Databesamlingen kan trots sin kvalitativa karaktär anses utgöra ett representativt urval av tobakspolitiker på riksnivå. Samtliga intervjuer med riksdagsledamöterna följde samma frågebatteri (se appendix), även om de enskilda intervjuerna utvecklades åt olika håll och delvis täckte olika områden.

Utöver riksdagsledamöterna har också en kompletterande djupintervju via videosamtal genomförts med regeringens samordnare för Agenda 2030: FN:s hållbarhetsmål. Intervjun, som delvis bestod av andra frågor än till riksdagsledamöterna, gjordes för att djupare undersöka kopplingen mellan Sveriges internationella hållbarhetsambitioner och det tobaksförebyggande arbetet. Intervjuobjektet har i egenskap av sin position en mycket central och inflytelserik roll i Sveriges initiativ och prioriteringar på området.

Intervjuerna har transkriberats i sin helhet, och utgör basen för rapportens triangulering (identifiering av gemensamma nämnare, faktorer och trender), samt dess resultat och analys. Samtliga intervjuobjekt har gett sina samtycken att bli namngivna och citerade.

Djupintervjuer utfördes med följande personer (i kronologisk ordning efter intervjutillfälle):

- 1. Barbro Westerholm**, riksdagsledamot, *Liberalerna*
- 2. Anders W. Jonsson**, sjukvårdspolitisk talesperson & vice partiledare, *Centerpartiet*
- 3. Sofia Westergren**, riksdagsledamot, *Moderaterna*
- 4. Angelica Lundberg**, riksdagsledamot, *Sverigedemokraterna*
- 5. Lena Emilsson**, riksdagsledamot & vikarierande tobakspolitisk talesperson, *Socialdemokraterna*
- 6. Michael Anefur**, riksdagsledamot & tobakspolitisk talesperson, *Kristdemokraterna*
- 7. Anna Sibinska**, riksdagsledamot, *Miljöpartiet*
- 8. Karin Rågsjö**, riksdagsledamot & folkhälsopolitisk talesperson, *Vänsterpartiet*
- 9. Gabriel Wikström**, *Regeringens samordnare för Agenda 2030 och tidigare socialdemokratisk folkhälsominister*

Rapporten hade inledningsvis även en strävan att inkludera myndighetsperspektiv av det tobaksförebyggande arbetet. Intervjuförfrågningar skickades därför till såväl Folkhälsomyndigheten som Socialstyrelsen, men båda myndigheterna avböjde från att delta i intervjuerna.

2. Politikernas syn på tobakspolitiken

I detta avsnitt presenteras de intervjuade politikernas syn på den hittills förda svenska tobakspolitiken, samt deras syn på nya åtgärder för att fasa ut tobaken.

2.1. Svensk tobakspolitik anses ambitiös och framgångsrik

Samtliga intervjuobjekt fick ta ställning till om de anser att den svenska tobakspolitiken kan ses som: ambitiös, försiktig, eller någonstans mitt emellan. Fem av dem beskrev den som ambitiös, medan tre beskrev den som mitt emellan och bara en beskrev den som försiktig (se sammanställning nedan).

	AMBITIÖS	FÖRSIKTIG	MITT EMELLAN
1	Anders W. Jonsson (C)	Sofia Westergren (M)	Angelica Lundberg (SD)
2	Barbro Westerholm (L)		Lena Emilsson (S)
3	Karin Rågsjö (V)		Gabriel Wikström (Agenda 2030)
4	Michael Anefur (KD)		
5	Anna Sibinska (MP)		

De politiker som beskrev tobakspolitiken som ambitiös var inne på jämförelsen dels mellan Sverige och andra länder idag, dels en jämförelse med dagens situation ur ett historiskt perspektiv.

Anders W. Jonsson (C) refererade exempelvis till ett besök i Nya Zeeland där en parlamentariker bakom landets nollvision utbrast att de med Sveriges låga andel rökare i befolkningen hade ansett att målet uppnåtts. Jonsson fortsatte att reflektera över den enligt honom mycket framgångsrika svenska tobakspolitiken:

”Jag upplever att det i Sverige finns en mycket stark politisk vilja, och dessutom hos allmänheten, att fasa ut cigarrettrökningen. Det är inga tvivel alls om den frågan. Och det är utifrån att det idag ligger på en så pass låg nivå, och att ingen idag har överseende med att man röker i närheten av en annan människa. Här har det hänt helt otroliga saker i det här landet.”

Barbro Westerholm (L) gav ett exempel på framgången utifrån sin egen arbetsplats:

”Man ska applådera att vi har kommit så långt som vi har, jämfört med hur det såg ut på 50-, 60- och 70-talen. När jag var på möten i Socialdepartementet på 70- och 80-talen fick jag hosta mig i igenom sammanträdena. På Riksdagen röktes det överallt när jag blev invald där 1988. Numera finns det bara en liten skrubbe i närheten av några seminarielokaler, en glasbur som är jätteliten, i övrigt så ser vi inte rökare i Riksdagen.”

Michael Anefur (KD) hävdade å sin sida att ett dyrt tobakspris genom skatte- medlen, samt informationskampanjer som skapat en hög medvetenhet om tobakens skador bland befolkningen understryker att tobakspolitiken har varit ambitiös.

Bland de intervjuobjekt som i stället valde att beskriva den svenska tobakspolitiken som någonstans mitt emellan ambitiös och försiktig var flera inne på att den visserligen har visat upp framgångar, men att det finns mycket kvar att göra. Angelica Lundberg (SD) menade att tobakspolitiken inte kan ses som fullt ambitiös eller framgångsrik förrän den når punkten av att inga nya rökare tillkommer: det vill säga att inga unga börjar röka. Lena Emilsson (S) menade att de andra partiernas försiktighet på tobaksområdet i Riksdagen skapar en bromskloss för den ambitiösa tobakspolitik som hennes parti vill driva:

”Jag tycker att tobakspolitiken är bra, men den har sina brister. Och framför allt är bristerna att vi inte har en majoritet i kammaren för den restriktivare tobakspolitiken. Ambitiös kan jag inte säga att den är, för vi får ju inte igenom det vi vill. Så utfallet är inte ambitiöst även om intentionerna är steget bättre.”

Gabriel Wikström (Agenda 2030) tycker att tobakspolitiken bör ses som mitt emellan ambitiös och försiktig då han inte ser några nya initiativ på området. Trots flera goda exempel från andra länder på nya åtgärder så tas inga politiska initiativ och förslagen hörs inte heller i den svenska debatten, enligt honom.

Den enda politiker som klassade den svenska tobakspolitiken som försiktig var Sofia Westergren (M). Hennes huvudsakliga motivering till detta var tobaksbolagens stora inflytande över svensk politik, och en utbredd handfallenhet inför detta.

2.2 Samförstånd kring genomförda åtgärder

Det fanns bland den absoluta majoriteten av intervjuobjekten ett samförstånd kring de åtgärder som infördes 2019: rökfria miljöer i form av rökförbud på uteserveringar, busshållplatser, lekplatser med mera. De flesta slog fast att dessa åtgärder har minskat den passiva rökningen, förbättrat arbetsmiljöer och dessutom har ett starkt stöd bland befolkningen. Den enda person bland de intervjuade som idag delvis motsätter sig åtgärderna var Angelica Lundberg (SD). Hon menade att restriktioner likt dessa kan ses som en hetsjakt mot rökare, då samhället sänder signalen att man får röka samtidigt som det inte finns någon plats att göra detta på. Hon och hennes parti hade hellre velat se en ”halvme-syr”, som hon själv uttryckte det. Det vill säga att vissa avdelningar på uteserveringar skulle tillåta rökning, för att värna individens frihet. Däremot stöttade hon delarna av lagstiftningen som förbjuder rökning vid lekplatser, busshållplatser och tågterranger. Hon framhöll vidare att lagen klubbades igenom i december 2018, vilket var innan hon kom in i Riksdagen.

Men den till synes utbredda konsensus som finns politiskt över de införda åtgärderna var långt ifrån givna innan de kom på plats. Inom flera partier var frågan infekterad och uppslitande internt. Barbro Westerholm (L) berättade om det liberala ungdomsförbundets (LUF) högljudda protester mot rökförbudet på uteserveringarna, och att även dåvarande partiledaren Jan Björklund var kritisk till åtgärden. Med liknande argument om att inte inskränka individens frihet, fanns också motstånd inom Centerpartiet liksom Moderaterna.

Vidare var Sverigedemokraterna som parti mycket kritiska till lagförslaget, precis som Angelica Lundberg (SD) berättade. Men även Kristdemokraterna, som idag står bakom lagstiftningen, var emot. Michael Anefur (KD) erkände att såväl han själv som hans parti har svängt i frågan, då deras farhågor inte visade sig slå in:

”Vi satte ner foten, och vi var emot att man skulle ha rökförbud på uteserveringar, när den lagen kom. I år skriver jag i vår motion att ibland får man erkänna att man hade fel. Dels trodde vi att det skulle bli otroligt svårt att upprätthålla. Fem meter från ett staket, vem bedömer det och så vidare. Då gjorde man bedömningen att det var väldigt knepigt. Men nu ser vi efter att det har verkat ett tag, att detta har ju folk accepterat, och precis som vi tycker så har det blivit ganska skönt att bli av med den där tobaksdoften.”

2.3. Svårigheten att nå unga och socioekonomiskt svaga grupper

Unga och socioekonomiskt svaga grupper röker i betydligt högre utsträckning än övriga befolkningen i Sverige. Medan 7 procent av befolkningen i stort röker, så är andelen 14 procent för människor med förgymnasial utbildning och 20 procent av eleverna andra året på gymnasiet (Folkhälsomyndigheten, 2020). Samtliga intervjuobjekt fick ge sina svar på dels hur denna skillnad kan förklaras, dels vad som behöver göras för att också nå dessa grupper i det tobaksförebyggande arbetet.

Samtliga politiker var överens om att det inte finns några enkla förklaringar. När det gäller ungdomarna var vissa inne på att det hör till rebellisk ungdomlighet. Michael Anefur (KD) menade att det fortfarande kan uppfattas lite kaxigt och tufft att pröva på rökning som ung, och att man då kan fastna i ett beroende. Karin Rågsjö (V) och Angelica Lundberg (SD) hänvisade till populärkultur där kända och populära skådespelare som röker i filmer kan påverka ungdomar att börja röka.

Gabriel Wikström (Agenda 2030) menade att normerna kring rökning som har förändrats kraftigt har varit mycket viktiga i att få ner rökningen hos befolkningen men att de normerna främst innefattar den vuxna medelklassen och inte socioekonomiskt svaga samt unga grupper. Han refererade också till att ungdomar ibland vill göra precis tvärtemot vad vuxenvärlden säger, vilket skulle innebära att normförändringar hos vuxna inte nödvändigtvis för med sig samma förändringar hos ungdomar.

Anna Sibinska (MP) pratade utifrån sin yrkeserfarenhet som högstadielärare, och ringade in de sociala aspekterna som kan få unga att börja röka såsom kompis effekter och oro eller sociala problem:

”Vad jag också har sett som lärare är att de elever som kanske inte mår så bra alla gånger, och inte hittar sin plats i gruppen, när de går ut och röker så får de en tillhörighet.”

De intervjuade politikerna kom med olika förslag på vad som behöver göras för att nå ungdomar bättre. De flesta av åtgärderna kretsade kring skolan. Barbro Westerholm (L) underströk betydelsen av vem som är sändare för att informera ungdomar i skolan om tobakens risker. Hon menade bestämt att en äldre person med pekpinna inte kan vinna över ungdomarna, utan att det måste vara en yngre person som de kan knyta an till bättre. Samtidigt behöver sändaren

vara en kunnig person på tobaksområdet. Hon lyfte fram medicinstuderande som ett mycket bra sådant exempel.

Lena Emilsson (S) ville gå ett steg längre, och menade att det bästa är om sändarna är ungdomarna själva. Att uppmaningarna att inte röka kommer inifrån snarare än utifrån. Detta då hon menade att alla ungdomar idag känner till riskerna med rökning, men att många väljer att göra det ändå. Då behövs det elever som går emot strömmen, står upp för sig själva och får med sig andra i att det inte är coolt att röka, enligt henne.

Såväl Anna Sibinska (MP) som Gabriel Wikström (Agenda 2030) pratade om ungas starka miljö- och klimatengagemang. De menade att det tobaksförebyggande arbetet behöver bli bättre på att lyfta fram tobakens skador för den miljö- och klimatmässiga såväl som den sociala hållbarheten. Faktorer såsom miljöförstörelse och barnarbete skapar starkare avsky hos barn och unga än hälsoargument, menade dom. Gabriel Wikström menade också att genom ett tydligare fokus på miljö- och klimat så kan man vända hela problematiken om att unga gör uppror och tvärtemot vuxenvärlden. Det starka miljö- och klimatengagemanget som finns hos unga riktar inte sällan sitt agg mot vuxenvärlden som har negligerat och gjort alldeles för lite åt klimatförändringarna under lång tid.

Anna Sibinska (MP) menade också att sociala stödinsatser i skolan är oerhört viktiga i det tobaksförebyggande arbetet. Att få elever att känna sig inkluderade och uppskattade, ha vänner och inte känna stress och oro i skolan gör det svårare för dem att börja röka, enligt henne.

Utanför skolans område lyfte flera av politikerna ökad tillsyn som en åtgärd för att framför allt komma åt utköp till minderåriga. Anders W. Jonsson vill förändra lagstiftningen för att skärpa 18-årsgränsen ytterligare, då de flesta inte börjar röka vid 18-årsåldern utan flera år tidigare.

Angelica Lundberg (SD) hade ett originellt förslag för att på sikt fasa ut rökningen hos unga:

”I min motion har jag tagit upp ett förslag att man kan höja åldersgränsen för inköp av tobak med ett år för varje år som går. Det innebär att de som är 18 år idag, de kommer få köpa tobak resten av sina liv, och de som är 17 år idag kommer aldrig få göra det. Det är ju ett sätt, en idé. Lite crazy kanske. Men ändå en tanke att man på det sättet kan fasa ut det.”

Med hennes förslag skulle således de som på laglig väg röker idag få fortsätta göra det resten av sina liv, medan nyrekryteringen skulle strypas.

Karin Rågsjö (V) vill att all film och övrig kultur ska sluta att visa upp rökning då detta påverkar unga mycket, och vill se ett totalt marknadsföringsförbud för tobak.

När det kommer till socioekonomiskt svaga grupper så var Anders W. Jonsson (C) och Michael Anefur (KD) inne på att det inte enbart handlar om rökning där dessa är överrepresenterade, utan en lång rad hälsorisker. Anders W. Jonsson (C) sammanfattade det så här:

”Bland socioekonomiskt drabbade grupper, är de överrepresenterade när det gäller alla riskfaktorer. Det är där du rör dig inte, du dricker för mycket, du använder narkotika, du är gravt överviktig, och så vidare. Det är ju där man måste: ‘you have to find the causes behind the causes’. Man kan inte först prata rökning, och sen pratar vi övervikt, och sen pratar vi fysisk aktivitet.”

De ”förklaringar bakom förklaringarna” som han refererar till består enligt honom av utbildningsnivå, position på arbetsmarknaden och sociala aspekter.

Michael Anefur (KD) och Barbro Westerholm (L) pekade på att socioekonomiskt svaga grupper består till stor del av utrikesfödda personer som kommer från rökigare samhällen än det svenska, och är vana vid att röka och ha rökning omkring sig i större utsträckning än vad som är vanligt i Sverige. Barbro Westerholm (L) lyfte också in en frihetsaspekt som kan förklara varför utrikesfödda får svårt att sluta röka:

”Det kan också finnas en mentalitet hos många här att ‘jag vill bestämma själv, jag har flytt från en överhet som ville bestämma över mig, nu ska inte en ny överhet komma och bestämma över mig vilken livsstil jag ska ha här’.”

Gabriel Wikström (Agenda 2030) och Karin Rågsjö (V) menade att det snarare handlar om klass. De slog fast att många inom arbetarklassen har en stressig arbetsmiljö och stressigt vardagsliv, där rökningen blir en tillflykt som ger såväl tillfredsställelse som en paus.

Karin Rågsjö (V) sammanfattade det:

”Jag tror rökning fungerar lite som en slags egen bonus som man har när saker är jobbiga. Man kan ta en rast exempelvis och så går man och röker utanför jobbet, utanför sin arbetsplats.”

Gabriel Wikström (Agenda 2030) tillskrev rökningen ännu fler attribut för många med arbetarklassyrken. I en stressig och påfrestande arbetsmiljö menade han att rökning kan utgöra en av få självupplevda aspekter som ger någon form av självbestämmande och makt över sitt arbetsliv. Detta kombinerat med att man som rökare kan få möjlighet till fler och längre raster på många arbetsplatser skapar tunga skäl att hålla fast vid rökningen för många, enligt honom.

När politikerna fick komma med förslag på hur rökningen kan minska hos socioekonomiskt svaga grupper var dessa nära kopplade till de olika analyserna de gav av problemet. Många var inne på ökade och mer riktade informationsinsatser. Barbro Westerholm (L) menade att det även här handlar om vem som är sändare. En välbärgad och akademisk person får svårt att nå dessa grupper, i stället behövs personer som det går att se sig själv i.

Lena Emilsson (S) och Gabriel Wikström (Agenda 2030) ville se ökade stödinsatser till att sluta röka särskilt för socioekonomiskt svaga grupper. Den sistnämnda resonerade mer specifikt över att avvänjningsprodukter idag kan upplevas för dyra för vissa grupper, och att detta skulle kunna ändras genom politiska åtgärder.

Anders W. Jonsson (C) och Karin Rågsjö (V) menade att det snarare rör sig om systematiska faktorer än riktade rökavvänjningsåtgärder, i och med att socioekonomiskt svaga grupper generellt har mycket mer hälsoproblem än resten av befolkningen. Den förstnämnda pratade om vikten av skola, utbildning och sysselsättning, medan den andra var inne på omfördelning och en högre jämlikhet i samhället där hälsoklyftorna breder ut sig tydligt: vilket är väldigt tydligt när det gäller den skilda medellivslängden mellan socioekonomiska grupper.

Michael Anefur (KD) var inne på att det dels handlar om informationsinsatser, dels om integration:

”Om du är nyanländ, så måste du stöta på det här: ’i Sverige tycker vi så här, så här ser det ut med tobakens faror’. Det kommer ta sin tid, men jag tror att ju längre man lever i Sverige desto mer accepterar man den stora trenden – att vi använder mindre tobak.”

Anna Sibinska (MP) underströk betydelsen av det fortsatt långsiktiga normförändrande arbetet. Precis som Gabriel Wikström (Agenda 2030) så menade hon att mycket har gått framåt, men att normen att inte röka ännu inte har satt sig hos alla grupper i samhället. De rökfria miljöer som infördes 2019 tror hon är ett viktigt steg mot att på längre sikt förändra normen, då det blir betydligt svårare att faktiskt röka i en annan människas (icke-rökare) närhet.

2.4. Konsensus kring e-cigarettor men splittrad syn på snus

Bland de intervjuade politikerna fanns det en utbredd skepticism inför e-cigarettor och andra nya nikotinprodukter. Ingen av de intervjuade var positivt inställd till produkterna. De enda politikerna som antydde, med vissa reservationer, att produkterna på sikt skulle kunna fungera i rökavvänjande syfte var Angelica Lundberg (SD) och Michael Anefur (KD). Båda två var dock tydliga med att vi än så länge vet för lite om produkternas skador, och att mer forskning behöver genomföras på området.

Resten av de intervjuade politikerna uppfattade att e-cigarettor och andra nya nikotinprodukter är ett sätt för tobaksbolagen att behålla, eller utöka, sina vinster snarare än en väg för rökavvänjning. De flesta förordade en försiktighetsprincip där man håller en mycket restriktiv linje mot dessa produkter, för att ge forskningen tid att kartlägga riskerna och skadorna med dem. Vissa politiker, däribland Barbro Westerholm (L) och Sofia Westergren (M), tyckte att det mest effektiva sättet att göra detta på är att behandla e-cigarettor på samma sätt som traditionella cigarettor i lagstiftning och restriktioner.

Andra politiker, såsom Lena Emilsson (S) och Anders W. Jonsson (C) menade att Sverige bör hålla en hårdare linje mot dessa produkter än traditionella cigarettor. Den sistnämnda motiverade sin hållning:

”Jag vill göra allt jag någonsin kan för att hålla dem borta från den svenska marknaden... Det handlar om helt nya preparat, och jag tycker att vi inte har ett behov av att introducera ytterligare nikotinpreparat i Sverige. Här är jag beredd att göra vad som går för att se till att begränsa möjligheterna att sälja e-cigarettor. Det finns ingen anledning att introducera ett nytt nikotinpreparat som vi vet kommer skapa ett nytt beroende.”

Även om det fanns två olika linjer kring hur regleringen ska gå till för e-cigarettor och andra nya nikotinprodukter; där den ena ville ha samma reglering som traditionella cigarettor och den andra förespråkar en tuffare reglering, så fanns det likväl konsensus kring de potentiella riskerna och skadorna med dessa. Ingen av politikerna såg, utifrån kunskapsläget idag, dessa som välkomna rökavvänjningsprodukter utan snarare någonting som för in ett nytt negativt inslag på den svenska marknaden.

Om samförståndet var tämligen starkt när det gäller e-cigarettor och andra nya nikotinprodukter, så gick åsikterna mer isär när det gäller inställningen till snus. Samtliga intervjuade politiker var överens om att snus knappast kan ses som en nyttigt livsmedelsprodukt, men därefter gick åsikterna isär.

Politikerna fick ge sin syn på snuset: dess risker och skador, och hur Sverige har hanterat snuset: huruvida man har underskattat dess skador eller ej. Vidare fick de ta ställning till om de tyckte att snuset bör inkluderas i Sveriges strategi att fasa ut tobaken: ”Tobaksfritt Sverige” i stället för att som idag avgränsa det till ”Rökfritt Sverige”. Detta är något som Finland har gjort, och också någonting som WHO har lyft gentemot Sverige.

Nedan presenteras en sammanställning över de intervjuade politikernas inställning till snuset. ”Negativ” inställning menas här att de uttryckte att snuset bör inkluderas i Sveriges strategi att fasa ut tobaken, och att vi i Sverige i någon mån har underskattat snusets risker och skador. ”Positiv” inställning menas i stället att de betraktar snus som en väg för rökavvänjning, och att de anser att snuset inte bör inkluderas i Sveriges strategi för att fasa ut tobaken.

	NEGATIV INSTÄLLNING	POSITIV INSTÄLLNING
1	Karin Rågsjö (V)	Michael Anefur (KD)
2	Anna Sibinska (MP)	Angelica Lundberg (SD)
3	Barbro Westerholm (L)	Anders W. Jonsson (C)
4	Sofia Westergren (M)	
5	Lena Emilsson (S)	
6	Gabriel Wikström (Agenda 2030)	

Bland de som ställde sig negativa till snuset framgick att frågan är känslig. Karin Rågsjö (V) beskrev det som:

”Snuset är en jättesvår fråga, för det är här man börjar tycka väldigt olika. Mellan grupperna snusare och icke-snusare. Och det skär igenom alla partier, tror jag.”

Flera av de negativt inställda politikerna menade vidare att vi har underskattat snusets risker och skador delvis som en konsekvens av traditioner och nationell stolthet. Det faktum att snus produceras i Sverige gör att det dels innefattar svenska jobb, dels att det kan finnas en stark lokal koppling till produkten på olika håll i landet. Gabriel Wikström (Agenda 2030) berättade också om hur den nationella stoltheten kring snuset fick politisk bäring i och med Sveriges inträde i EU. Det fanns enligt honom enkla politiska poänger för svenska politiker att plocka genom att kämpa för ”svenskens uråldriga rätt att snusa” mot byråkrater i Bryssel.

Bland de politiker som var mer positivt inställda till snus fördes argument fram om ”harm reduction”: det vill säga att snus är en mindre farlig produkt än cigaretter och därför innebär en effektiv rökavvänjning. De tyckte att det snarare är kontra-produktivt att bunta ihop snus med cigaretter i gemensamma strategier, och att försöka fasa ut snuset på samma sätt som cigaretter. Anders W. Jonsson (C) menade att en gemensam strategi för cigaretter och snus kan leda till en form av folkhälso-uppgivenhet hos rökare att ”allt är ju farligt ändå” om man blir översköld av allt som är skadligt: kött, stillasittande, snus och så vidare. Slutsatsen blir då enligt honom att man som rökare lika gärna kan fortsätta röka. I stället menade han att man måste välja sina strider i folkhälsoarbetet och fokusera på de absolut farligaste delarna: cigaretter.

2.5. Generellt positiva till nya åtgärder – med vissa undantag

De intervjuade politikerna fick ta ställning till flera förslag på nya åtgärder för att minska, och på sikt fasa ut, tobaken i samhället. Det handlade om åtgärder som ingår i Tobakskonventionen och som införts i flera länder: höjd tobaksskatt, neutrala tobaksförpackningar samt exponeringsförbud i butiker. De fick också ta ställning till förslaget om tobaksfri skoltid för att komma åt nyrekryteringen och minska tobaksanvändningen i unga grupper.

En majoritet av de intervjuade politikerna var positiva till exponeringsförbud och neutrala tobaksförpackningar. Däremot var flera inne på att åtgärderna av olika skäl är svåra, eller till och med omöjliga, att genomföra. Mer om denna aspekt i senare avsnitt.

Samtliga politiker utom en ställde sig positiva till exponeringsförbud. Flera, däribland Gabriel Wikström (Agenda 2030) pekade på att detta har införts med framgång i andra länder och är ett rimligt nästa steg för att minska tobaksanvändningen. Karin Rågsjö (V) lyfte att marknadsföring av tobak är ett av de största problemen, vilket särskilt får unga att börja röka, och att exponeringsförbudet är en naturlig del om man på allvar vill stoppa marknadsföringen av tobak i samhället.

Enstaka politiker, såsom Michael Anefur (KD), ville inte inkludera snuset i ett exponeringsförbud utan endast cigaretter, eftersom han betraktade snus som en avvänjningsprodukt. Den enda som ställde sig försiktigt negativ till exponeringsförbud av cigaretter som idé var Angelica Lundberg (SD). Hon beskrev ett förbud som ”hyfsat tandlöst” och att för- och nackdelar noggrant måste vägas

inför förslaget, där nackdelarna enligt henne skulle vara en begränsad frihet för producenter och näringsidkare att sälja sina varor.

Åsiktsfördelningen såg liknande ut när det gäller neutrala tobaksförpackningar. Samtliga ställde sig positiva till det (om än till olika grad), förutom Angelica Lundberg (SD). Den kraftiga majoriteten tyckte att detta, precis som expone-ringsförbudet, är ett led i att begränsa marknadsföringen av tobak och att det kan ha särskilt stark effekt för ungdomar. Neutrala tobaksförpackningar kan, liksom förbud mot smaktillsatser och liknande, göra det svårare för tobaksbolagen att appellera till unga konsumenter och framställa sina produkter som tilltalande, lockande eller coola, resonerade flera av politikerna. Angelica Lundberg (SD) argumenterade i stället emot detta:

”Jag vet inte om jag tror att man röker mindre för att man inte ser vad det står på paketet. Jag tycker kanske inte att cigarettpaket är speciellt lockande designmässigt... Att man skulle köpa färre cigaretter eller röka mindre för att paketen, nej...”

Åsikterna hos de intervjuade politikerna var mer spridda när det gäller en höjning av tobaksskatten. Trots att Sverige idag ligger klart under WHO:s rekommenderade nivå på 70 procent av tobakspriset, samt har lägre tobaksskatt än många jämförbara länder, så var de flesta av politikerna antingen negativa eller ville inte ta ställning till en höjning av tobaksskatten. Det var endast två politiker som tydligt tog ställning för en höjning: Karin Rågsjö (V) och Sofia Westergren (M). Den sistnämnda var dock tydlig med att detta snarare är hennes personliga åsikt än hennes partis, vilket var fallet med flera frågor på tobaksområdet. Westergren pekade på denna punkt som en brist hos Regeringen i dess arbete inom strategin Rökfritt Sverige:

”Jag tycker inte att de gör tillräckligt. Vi bör jobba med att höja priset på tobak. Jag tycker det är lite orimligt att vi inte gör det, och att det finns en maxgräns. Sen har vi ju tobakskonventionen som säger att vi ska jobba med prisreglering, så redan här finns det ju en kollision.”

Karin Rågsjö (V) företräder ett parti som främst appellerar till arbetarklassens intressen. En arbetarklass som röker i större utsträckning än mer välbärgade grupper, och som dessutom har mindre ekonomiska marginaler. Det skulle därför möjligen kunna finnas en rädsla hos vänsterpolitiker att gå fram med en höjning av tobaksskatten då detta skulle drabba de egna väljargrupperna hårt ekonomiskt. Rågsjö tyckte dock inte att detta var ett bra argument:

”Jag tycker på rak arm att det inte ska vara något hinder. Det här är en farlig produkt, den gör människor väldigt sjuka. Och den här gruppen är redan ansatt på olika sätt, sjukdomsmässigt. Så sådana saker tycker jag inte man ska ta i beaktande, det blir konstigt. ”

Bland de politiker som tydligt motsatte sig en ytterligare höjning av tobaksskatten tyckte Angelica Lundberg (SD) att ett alltför högt pris på tobak är orättvist. Detta då man enligt henne straffar människor för livsval de har gjort långt tidigare i livet. Det vill säga att börja röka, och därmed inleda ett livslångt beroende, under en tid när inte samma kunskap fanns om tobakens skador som idag. Hon medgav också, till skillnad från Karin Rågsjö (V), att denna åtgärd skulle slå särskilt hårt mot hennes partis egna väljare då många brukar tobak och många tillhör arbetarklassen.

Lena Emilsson (S) och Michael Anefur (KD) tyckte inte att en höjning av tobaksskatten är angelägen då de hade bilden att Sverige redan har väldigt höga tobakspriser i en internationell jämförelse. Lena Emilsson (S) hoppade också direkt till slutsatsen att en höjning av tobaksskatten ökar tobaksmugglingen:

”...om man inte får någon effekt av till exempel en skattehöjning, så kanske man inte tycker att det är lönt att göra det. För tobaksmugglingen för ju med sig andra problem också. Det är att tobaken säljs till unga människor utan ålderskontroll. Finns det pengar så finns det köpare, och då finns det säljare. Man kan lösa ett problem, men då ploppar flera andra upp.”

Den sista åtgärden som politikerna fick ge sin syn på var tobaksfri skoltid. Idag finns ett regelverk kring rökfri skolgård. Men det har visat sig otillräckligt. I skolans miljöer brukas det idag tobak. I klassrummen kan lärare snusa framför eleverna utan att bryta mot några regler. Här fanns det en splittrad syn på förslaget, där några politiker förordade det medan andra motsatte sig. Sofia Westergren (M) lyfte engagerat upp förslaget som en central åtgärd i att minska tobaksbruket:

”Vi ser att lärare i grundskolan snusar, vilket gör att eleverna upplever att snus inte är farligt. För det handlar ju om deras förebilder. Barn gör inte som man säger utan de gör som man gör. Och så länge vi har en stor andel lärare som snusar i klassrummen så blir det naturligt för många elever att testa på det och att de anser att det inte är farligt.”

Westergren menade att om lärare öppet brukar tobak så sänder samhället automatiskt signalen att det är ett accepterat beteende, vilket kan få unga att börja bruka tobak. Här kan snuset enligt henne fungera som inkörsport, där rökning sedan tar vid. Hon berättade också personligt om hennes väckarklocka för frågan: att hälften av hennes dotters lärare snusade öppet i skolan. Även Anna Sibinska (MP) och Gabriel Wikström (Agenda 2030) ställde sig mycket positiva till förslaget om tobaksfri skoltid.

Lena Emilsson (S) tyckte att tobaksfri skoltid visserligen lät som en bra idé, men att hon snarare ser det som en arbetsgivarfråga än en lagstiftningsfråga. Hon tyckte inte heller att förslaget skulle begränsas till skolan, utan ses som en arbetsmiljöfråga i bredare mening där man bör verka för tobaks- och nikotinfria arbetsplatser för samtliga arbetsplatser där man har med människor att göra.

Angelica Lundberg (SD), Michael Anefur (KD) och Karin Rågsjö (V) hörde till de som var mer skeptiska. Den förstnämnda placerade snusande av läraren i klassrummet i samma kategori som andra hälsoskadliga beteenden som att äta fikabröd framför eleverna. Hon tyckte frågan snarare handlade om sunt förnuft hos läraren. Michael Anefur (KD) ställde sig kritisk till idén om förbud som han ser som en yttersta, sista åtgärd, som dessutom ofta inte följs enligt honom. Karin Rågsjö (V) tyckte förslaget hade moralism över sig och resonerade:

”Det blir svårt. Vem ska följa upp det? Blir det rektorn som ska slå en på fingrarna? Blir det löneavdrag? Blir det föräldrarna som ska vara poliser? Den typen tror jag inte på riktigt.”

3. Faktorer bakom den försiktiga tobakspolitiken

Föregående avsnitt visade hur ledande svenska politiker har en hög medvetenheten om rökningens skador, och att de flesta är positiva till ytterligare åtgärder för att fasa ut rökningen. Några av politikerna vill också med nya åtgärder minska annan tobaks- och nikotinkonsumtion i samhället, däribland snuset. Det kan därför tyckas paradoxalt att inga stora tobakspolitiska initiativ tas för tillfället. Detta avsnitt lyfter fram några förklaringar som uppkom i intervjuerna till hur detta kan förstås.

3.1. Partisplittrande fråga internt

Flera av de intervjuade politikerna berättade om hur tobaken är en het, och ibland uppslitande, fråga internt inom deras partier. Anna Sibinska (MP), Lena Emilsson (S) och Karin Rågsjö (V) påtalade visserligen att deras partier har stor enighet i frågan. Men Anders W. Jonsson (C), Barbro Westerholm (L), och Sofia Westergren (M) berättade om olika falanger inom deras partier med mycket skilda uppfattningar. När tobaksfrågorna är högt uppe på dagordningen hettar det till, och den interna debatten inom partierna kan bli hätsk och uppslitande.

Anders W. Jonsson (C) beskrev de stora åsiktsskillnader som finns i hans parti. Vissa vill inte ha några förbud överhuvudtaget och kan även tänka sig att legalisera cannabis, medan andra är för en mer ambitiös tobakspolitik. Han såg dock inte de ideologiska skillnaderna som något egentligt problem eller bromskloss för att gå fram med åtgärder på området.

Barbro Westerholm (L) lyfte fram hur frågan kring rökfria miljöer på uteserveringar, busshållplatser och lekplatser som infördes 2019 var en uppslitande sådan i partiet. Ungdomsförbundet, LUF, var högljutt emot åtgärderna och den dåvarande partiledaren Jan Björklund var, om än mer nedtonat, också kritisk. Samtidigt fanns det flera liberaler vid sidan av henne själv, framför allt som jobbar inom skola och hälso- och sjukvård, som var mycket positiva till förslaget. Westerholm menade att frågan kring rökfria miljöer på uteserveringar handlade om den för Liberalerna så laddade ideologiska frågan om frihet. Här ställdes, enligt Westerholm, två friheter emot varandra:

”De som mår dåligt av att andas in andra människors tobaksrök. Deras frihet att kunna gå och sätta sig på en uteservering stod mot de som vill sitta där och röka. Och där vann ju de rökkänsligas frihetssträvan.”

Hon beskrev tonläget som ”ganska högt” när frågan var uppe och olika parti-företrädare drev olika linjer. Westerholm menade dock att sidan som förespråkar en mer ambitiös tobakspolitik är starkare inom partiet, så när riksdagsmotioner och liknande ska formuleras respekteras tobakskonventionen och motståndarna mot åtgärder på tobaksområdet hamnar i minoritet.

Den största partiinterna uppförsbacken för en ambitiös tobakspolitik återgavs av Sofia Westergren (M). Hon berättade att partiet har en inflytelserik falang, som aktivt och ihärdigt har propagerat för snuset, vilket har färgat partiet. Westergren refererade vidare till en ideologisk övertygelse hos många parti-

kamrater som grundar sig i ett kategoriskt motstånd mot regleringar och förbud:

”Vi är ju frihetspartiet. Och folk i mitt parti tycker att marknadskrafterna ska få råda, och att de inte ska begränsas. Då ringer deras varningsklockor när det pratas regleringar eller förbud.”

Kommentar & analys:

Frihetsargumentet går som en röd tråd i det partiinterna motståndet mot en ambitiös tobakspolitik inom Centerpartiet, Liberalerna, och Moderaterna. När betydande falanger inom partierna ideologiskt och principiellt motsätter sig alla former av regleringar och förbud blir det mycket svårt att övertyga sitt parti om att gå fram med nya åtgärder för att minska, och på sikt fasa ut, tobaken ur samhället.

För borgerliga politiker som har ett stort engagemang för en ambitiös tobakspolitik, likt Sofia Westergren (M) och Barbro Westerholm (L), men som samtidigt har ett starkt motstånd emot sig i sitt eget parti krävs således två strider för att initiera och verka för nya åtgärder på området. Först en intern ideologiskt laddad strid mot egna partikamrater, och sedan en extern strid i Riksdagen för att övertyga andra partier om sin ståndpunkt. Det tar kraft och energi, och kan också av vissa uppfattas som konfrontativt eller till och med illojalt mot det egna partiet. Att då backa och inte driva frågorna med full kraft kan därför vara en form av försiktighetsåtgärd för att skydda det egna partiet från uppslitande strider. Denna slutsats blir än mer logisk för Barbro Westerholm (L) i ett läge där hennes parti på sistone både har haft stridigheter mellan olika falanger inom andra frågor, samt kämpar med låga opinionssiffror. Att ”välja sina strider” blir då en central fråga för politiker som Westerholm, och att pressa på internt för att gå fram med fler åtgärder på tobaksområdet kan vara förknippat med stora risker både individuellt och för partiet i stort.

3.2. Låg prioritering och ingen valvinnarfråga

Flera av de intervjuade politikerna, bland annat Anders W. Jonsson (C), Barbro Westerholm (L) och Karin Rågsjö (V), medgav att tobaksfrågan knappast ligger högst upp på den politiska dagordningen just nu. De menade att det finns flera folkhälsofrågor som brett uppfattas som mer politiskt angelägna och som prioriteras högre just nu än tobaken. Här nämndes alkohol, narkotika, och psykisk ohälsa.

Flera av politikerna var inne på att tobaksfrågan inte är en så kallad valvinnarfråga. Visserligen kan man ha ett brett folkligt stöd bakom en linje, till exempel att gå fram med en ny åtgärd på tobaksområdet, men frågan har aldrig seglat upp som viktig i en valrörelse. Karin Rågsjö (V) sammanfattade detta:

”Man gör ju en prioritering när man lägger upp en valrörelse, över vilka frågor som är viktiga. Och då har vi andra prioriterade frågor, helt enkelt. Även om vi vet vad vi tycker i den här frågan. Tittar man framåt till valrörelsen 2022 så kommer inte tobaksfrågan ligga i topp tyvärr. Det kommer vara helt andra frågor som prioriteras.”

När de politiska strategierna planeras inför en valrörelse försöker partierna ringa in vilka frågor som de ska driva. Att en ståndpunkt eller ett förslag på åtgärd har brett stöd i befolkningen är inte alltid tillräckligt för att partiet ska driva frågan med full kraft. Mycket handlar om vilka frågor som väljarna anser är mest angelägna för tillfället, samt vilka frågor media väljer att fokusera på vid den givna tidpunkten. Här ligger tobaksfrågan långt ifrån toppen, menar flera av de intervjuade politikerna.

Men det handlar inte enbart om en varierande prioriteringslista av frågor. Partierna försöker visserligen analysera vilka frågor som är viktiga för väljarna inför ett val, men ännu viktigare är att identifiera frågor som kan avgöra vad man lägger sin röst på. Det vill säga en fråga som kan göra att man som väljare tar beslutet att byta parti, och rösta på ett annat parti än vad man gjorde föregående val. Här tyckte flera av de intervjuade politikerna att väljarna inte anser att tobaken är en tillräckligt viktig fråga. Lena Emilsson (S) kommenterade det:

”Rökningen är en för liten fråga för det. Det handlar om andra saker för att man ska byta parti vid ett val.”

Anders W. Jonsson (C) var av samma åsikt och utvecklade det:

”Den här typen av frågor är inte det som gör att man byter parti från Vänsterpartiet till Moderaterna. Det här är en fråga som när väljarna blir tillfrågade vad de tycker så finns det ett starkt stöd för det. Men det här är inte parti-bytarfrågor överhuvudtaget. Det är andra frågor som avgör vilket parti man till slut lägger sin röst på. Det är ytterst, ytterst få som gör det beroende på partiets ställningstagande i tobakspolitiken.”

Men fenomenet med tobaksfrågan som en motsats till valvinnarfråga går djupare än detta. Precis som tidigare avsnitt belyste finns det risker förenade

partiinternt för en engagerad politiker att driva en ambitiös linje på tobaksområdet. Men även externt, ute i samhället, kan detta vara komplicerat. Flera av de intervjuade politikerna menade att tobak generellt, och framför allt snus, kan vara en känslig tå att trampa på hos många människor. Det kan, som Angelica Lundberg (SD) och andra var inne på, vara problematiskt att hårdfört försöka fasa ut någonting som många av ens egna väljare brukar. Folkhälsomyndigheten har slagit fast att hela 18 procent av alla män i Sverige snusar dagligen (Folkhälsomyndigheten, 2020). Med en så hög andel hos männen, finns det sannolikt många snusare inte bara bland partiernas väljare utan också bland deras företrädare. Det faktum att såväl många väljare som politiker för de olika partierna snusar har gjort att frågan blir känsloladdad och handlar om enskilda väljare och politikernas friheter i privatlivet på ett annat sätt än rökningen.

På liknande sätt finns det tidigare exemplet med höjd tobaksskatt för partier med många arbetarklassväljare (S, V och SD), där en höjning straffar de egna väljarna ekonomiskt hårdare än resten av samhället. Detta på grund av att arbetarklassen har en större andel rökare och mer knappa resurser än befolkningen i övrigt. Att gå fram med en höjning av tobaksskatten kan således straffa sig med minskat väljarstöd. Hos dessa tre partier var det endast Karin Rågsjö (V) som inte såg detta som ett problem och därför välkomnade en ytterligare höjning av tobaksskatten.

Vidare finns det som tidigare nämndes starka ideologiska frihetsargument emot ambitiösa tobaksåtgärder, framför allt hos de borgerliga partiernas väljare. Men det finns utanför det också en utbredd uppfattning bland många väljare att frågor om livsstil, såsom tobaksbruk, inte är någonting som politiker bör lägga sig i. I stället anser många att det är upp till individen själv hur den ska leva. Denna ståndpunkt kan finnas både hos de som brukar tobak, och de som inte gör det.

Barbro Westerholm (L) som har kämpat inom folkhälsopolitiken under lång tid berättade att hon många gånger har fått ta emot påhopp. Oavsett om det har rört sig om tobak eller innehållsdeklaration för godis och kosmetika, som hon engagerade sig under sin tid på Socialstyrelsen, så har hon blivit häcklad. Hon menar att de som upplever sig trampade på tårna av nya åtgärder inom folkhälsa ofta är mer högljudda än de som är positiva till åtgärderna. De förstnämnda hörs högre och använder en aggressivare ton i debatten. Det kan få politiker som vill föra fram nya åtgärder på tobaksområdet att backa och inte föra frågan vidare i rädsla av att stöta sig med människor menar hon:

”I politiken får man fundera på vilka krig man ska föra. En del krig blir viktigare än andra. Det här kriget får man dessutom en stämpel på sig som ’moral-tant’, eller ’pekpinne-farbror’, och det är inte så kul.”

Även Gabriel Wikström (Agenda 2030) var inne på liknande spår. Han berättade om hur många försökte förminska tobaksfrågans betydelse under hans tid som folkhälsominister:

”Jag tror att man känner att tobaksfrågan tar syre från andra frågor som är viktiga. Så var det redan när jag var minister. Det var ju många som kommenterade och sade att jag bara borde ägna mig åt sjukvårdsfrågor. Då försökte jag förklara: det här är också en sjukvårdsfråga! Men den kopplingen gör man inte. Utan man tycker den är besvärlig, och man är rädd för att ses som moralist eller att komma med pekpinnar.”

Wikström medgav att det ofta blir svårt att föra en ambitiös tobakspolitik om man hamnar i en moralisk diskussion. Därför är en bättre strategi enligt honom att hänvisa till de internationella konventioner som Sverige har förbundit sig till som Tobakskonventionen, Barnkonventionen, och Agenda 2030. På så vis rör man sig bort från en subjektiv moralisk diskussion och landar i stället i vilka åtgärder Sverige bör eller till och med måste genomföra för att leva upp till de konventioner man ingått.

Kommentar & analys:

Intervjuerna med politikerna ger ledtrådar till varför tobaksfrågan inte är högt prioriterad.

För det första, lite förenklat brukar de röda partierna (S och V) försöka ringa in klassiska vänster-högerfrågor inför en valrörelse för att söka konflikt högerut. Exempelvis kan investeringar i välfärden ställs mot högerens nedskärningar och privatiseringar. De konservativa partierna (M och KD) identifierar å sin sida ofta frågor kring lag och ordning, där hårdare straff och fler poliser ställs mot vänstersidans mjukare förebyggande åtgärder. Nyare partier som har formats kring en fråga driver naturligt just den i en valrörelse. MP driver miljöfrågan och SD driver migrationsfrågan i strävan att visa att de är de mest trovärdiga i sin kärnfråga, trots att andra partier också intresserar sig för den. I denna logik får folkhälsopolitiken generellt och tobakspolitikerna specifikt svårt att ta plats på dagordningen. Det kan finnas förslag på nya åtgärder där det finns en bred folklig uppslutning, men konfliktytan gentemot de politiska motståndarna är inte lika tydlig som när det gäller partiernas kärnfrågor. Det

är just denna konfliktyta som partierna söker i TV-sända debatter och liknande i en valrörelse.

För det andra, kan en ambitiös tobakspolitik skrämja bort egna väljare som själva brukar tobak. Samtidigt riskerar ambitiösa politiker på tobaksområdet att bli impopulära och stämplas som moralister med pekpinningar. Detta såväl partiinternt som hos de egna väljarna och bredare i samhället och väljarkåren. Det är naturligtvis någonting varje politiker vill undvika.

Den svala prioriteringen som flera av intervjuobjekten tillskrev tobaksfrågan bekräftades i viss mån i arbetet med denna rapport. De huvudsakligt ansvariga myndigheterna på området, Folkhälsomyndigheten och Socialstyrelsen, avböjde att ställa upp på intervjuer om tobak. Detta skickar en tydlig signal att tobak inte är en fråga som ges högsta prioritering för tillfället. Till myndigheternas försvar så har tveklöst Coronapandemin upptagit mycket tid och kraft i anspråk under 2020 och 2021. Att trots detta inte skicka fram en representant som är insatt i, eller arbetar med, tobaksfrågan är anmärkningsvärt.

3.3 Slår sig till ro över historiska framgångar och att vara "bäst i klassen"

Många av de intervjuade politikerna uttryckte en nöjdhet över hur långt vi har kommit i Sverige vad gäller det tobaksförebyggande arbetet. Den grundade sig främst på att det har blivit bättre idag, med lägre andel rökare i befolkningen, jämfört med tidigare. Flera av de intervjuade politikerna menade också att Sverige har kommit längre än de flesta länder i sitt tobaksförebyggande arbete.

Såväl Lena Emilsson (S) som Michael Anefur (KD) hade bilden att Sverige har mycket höga skatter på tobak i en internationell jämförelse, och att en vidare höjning därför inte är motiverad. Angelica Lundberg (SD) menade att man måste invänta uppföljningsstudier för de länder som har infört exponeringsförbud och neutrala tobaksförpackningar, innan man går vidare med åtgärderna i Sverige.

Anders W. Jonsson (C) refererade till hur andra länder, såsom Nya Zeeland, hade ansett sin nollvision för rökning vara uppnådd om de hade Sveriges låga andel rökare i befolkningen. Jonsson pratade också om de stora framgångarna som har skett i Sverige jämfört med hur det såg ut tidigare. Han menade att den nya lagen om rökfria miljöer som kom på plats 2019 innebar ett stort steg, vars effekter måste analyseras innan vidare åtgärder genomförs:

”Jag tror att det viktiga nu är inte att tillsätta en ny utredning för att ta fram ytterligare lagförslag. Utan nu bör man avvakta och se effekterna av det här. För det är ju så om man tittar på svensk tobakspolitik, så är det inte så att det har skett en gradvis förändring i lagstiftningen från år till år, utan det är ju några stora kliv som har tagits.”

Det går att skönja en viss nöjdhet hos flera av de intervjuade politikerna över att lagen om rökfria miljöer kom på plats, och att man nu är belåten över sakernas tillstånd. Att arbetet på något vis skulle vara slutfört på tobaksområdet och att man nu kan luta sig tillbaka för att fokusera på andra frågor. Bilden som Anders W. Jonsson (C) gav om att reformer på tobaksområdet sker med stora mellanrum, bekräftades också av Gabriel Wikström (Agenda 2030):

”Det verkar som att svensk reformvilja på det här området går i 10 års-cykler. Det händer någonting var 10:e år, och sen känner man sig nöjd med det. Och sen händer det inte så mycket. Jag tror att man tycker att man har gjort mycket i och med den nya lagstiftningen, och att man inte behöver göra mer på ett tag.”

Med den logik som Wikström beskriver kommer det således inte hända någonting nu på tobaksområdet de nästkommande åren, i och med att den senaste reformen kom på plats 2019. Detta alldeles oavsett hur många goda exempel det finns på nya åtgärder som har införts i andra länder med lyckade resultat.

De historiska framgångarna, både i det korta och längre perspektivet, kan leda till en belåtenhet och passivitet inför nya åtgärder på tobaksområdet. Men denna belåtenhet är vansklig. Barbro Westerholm (L) satte ord på det:

”När det gäller folkhälsofrågor så måste man vinna varje ny generation. Det går inte att tro att ’nu är det klart, nu har vi kommit ner så mycket i siffrorna här, nu kan vi göra någonting annat.’”

Kommentar & analys:

Belåtenheten och passiviteten hos svenska politiker på tobaksområdet grundar sig således på två faktorer. För det första: historiska framgångar. Framgångarna stämmer givetvis. Andelen rökare i den svenska befolkningen har gått ner stadigt de senaste åren. Det har skett tack vare informationsarbete, ökad medvetenhet och kunskap men också politiska åtgärder såsom rökförbud på restauranger och rökfria miljöer på uteserveringar, busshållplatser, lekparkar med mera. Om man drar historiska paralleller med hur det såg ut i Sverige på

1950-, 60-, och 70-talen, kan det vara lätt att känna sig nöjd. På den tiden rökte en stor del av befolkningen, och de som inte rökte blev ständigt utsatta för passiv rökning på arbetsplatser och offentliga miljöer. Situationen har mycket riktigt blivit bättre. Att lära av historien är viktigt, i detta fall vilka åtgärder som ger stor effekt i att minska rökningen. Men det finns en risk att ett för stort fokus på historiens backspegel kan skapa en belåtenhet över hur långt Sverige har kommit, vilket kan leda till politisk passivitet inför nya åtgärder.

Att flera av de intervjuade politikerna däremot refererade till Sverige som en förebild på tobaksområdet, med fler långtgående åtgärder än alla andra länder, är dock felaktigt. Många jämförbara länder har gått betydligt längre än Sverige i att fasa ut tobaken. Sverige har mycket lägre tobaksskatt än vad många jämförbara länder har. I Storbritannien och Norge kostar exempelvis ett paket cigaretter 130 kr jämfört med 60 kr i Sverige. Många länder såsom Island, Kanada, Finland, Storbritannien, Norge och Australien har infört exponeringsförbud för tobak i butiker. Länder som Australien, Frankrike, Storbritannien och Island har också infört neutrala tobaksförpackningar.

Sverige är således knappast att betrakta som "bäst i klassen" när det gäller det tobaksförebyggande arbetet, trots att många ledande svenska politiker ger uttryck för den självbilden.

Även om belåtenheten över vad som har uppnåtts jämfört med historien är problematisk då den leder till passivitet, så är den åtminstone grundad i fakta. Den andra källan till belåtenhet hos de intervjuade politikerna, är direkt felaktig. Det är problematiskt att ledande politiker i Sverige lutar sig mot denna felaktiga verklighetsbeskrivning, vilket spär på den belåtenhet och passivitet som redan finns på området. På liknande sätt är det felaktigt att, som några av de intervjuade politikerna, påstå att inte tillräckliga uppföljningsstudier har genomförts för att utvärdera exponeringsförbud och neutrala tobaksförpackningar. I själva verket har sådana studier redan utförts som visat att de har varit effektiva i att minska rökningen i länderna där de införts (Lillic, Stretton, & Prakash, 2018).

Att denna falska bild sprids hos politiker, och särskilt hos de politiker som själva inte är särskilt pålästa inom tobaksfrågan, gör dem till lätta byten för tobaksindustrin. Det ligger nämligen i tobaksindustrins intresse att politiker lutar sig tillbaka med en självbild av att vara "bäst i klassen", eftersom de då inte har någon drivkraft av att gå fram med nya åtgärder för att minska tobakskonsumtionen. Om svenska politiker felaktigt tror att Sverige i internationell

jämförelse har mycket hög tobaksskatt så är ingen mer nöjd än tobaksindustrin. Detta då kraftiga höjningar av tobakspriset uteblir, och de fortsatt kan appellera till unga grupper som annars inte hade konsumerat tobak i samma utsträckning om priset var markant dyrare.

Denna belåtenhet över historiska framgångar och internationella jämförelser skapar tillsammans en tydlig passivitet inför nya åtgärder. Passiviteten kan leda till att Sverige inte förmår att minska rökningen till Regeringens mål: under 5 procent av befolkningen innan 2025. En politisk hållning som grundar sig i belåtenhet och passivitet kommer dessutom vara helt otillräcklig om det långsiktiga målet ska vara att fasa ut rökningen för gott. Det är nämligen det som måste vara målet för att göra slut på det allvarliga samhällsproblem som varje år dödar 12 000 människor, skadar tusentals andra, och dessutom kostar samhället mångmiljardbelopp varje år i sjukvårdskostnader.

3.4. Den snåriga vägen till lagstiftning

Ett hinder som lyftes fram av flera av de intervjuade politikerna var hur vägen till lagstiftning för nya åtgärder på tobaksområdet kan vara kantad av svårigheter. Det kan handla om utmaningen att samla majoritet för förslaget i Riksdagen, om motstridiga intressen hos viktiga grupper i samhället, eller att grundlagen gör det svårt att lagstifta på området. Flera av de intervjuade politikerna nämnde just dessa faktorer som potentiella eller reella hinder för att införa åtgärder som neutrala tobaksförpackningar och exponeringsförbud.

Lena Emilsson (S) menade exempelvis att även om hennes parti skulle vilja gå fram med åtgärder för att fasa ut tobaken helt, så väljer man att inte lägga fram sådana propositioner då det skulle bli ”totalstopp i Riksdagen”. Här handlar det således om riksdagsmajoriteter, som inte alltid speglar befolkningens åsikter i stort.

Den folkliga opinionen för en ambitiös tobakspolitik är något som Anna Sibinska (MP) har tydligt känt av:

”Jag tror det är ganska väl känt att vi är för en väldigt restriktiv tobakspolitik. Och vi är förstås väldigt glada för att det finns ett stort folkligt stöd för detta.”

Lena Emilsson (S) antydde i intervjun att tobaksfrågan kan vara ett exempel där det finns en diskrepans mellan partiernas ståndpunkter (framför allt de borgerliga) i Riksdagen och vad deras väljare faktiskt tycker i sakfrågan:

”Jag tror att det skulle vara bra om andra partier var lite mer i fas med sina väljare. Men det är man inte i andra frågor heller alltid.”

Trots ett potentiellt starkt stöd hos väljarna har de borgerliga partierna och SD alltså valt att inte stötta exponeringsförbud och neutrala tobaksförpackningar. När det gäller det förstnämnda pratade Anders W. Jonsson (C) om de stora kostnader det skulle innebära för småhandlarna att bygga om sina butiker för att efterleva kravet på exponeringsförbud. Han menade att exponeringsförbud låter bra, men att det ”kanske inte är värt det” om det skulle innebära att småhandlare på landsbygden skulle gå omkull.

Angelica Lundberg (SD) ringade också in minskade vinster för handlare som ett argument emot att införa exponeringsförbud:

”Som politiker måste man ju tänka på allas intressen i detta, och det finns ju faktiskt företag som tjänar pengar på det här, och det finns den typen av marknads-effekter också.”

Anders W. Jonsson (C) såg dock bortom handlarnas kortsiktiga kostnader, och trodde att exponeringsförbudet kommer införas av andra skäl än folkhälsoskäl. Nämligen att det ligger i handlarnas intresse då tobaken är så stöldbegärlig. Även Sofia Westergren (M) var inne på detta:

”Jag har en handlare som jag talat med som funderar på att avsluta försäljningen av tobak. Det kanske gör att han får ett försäljningstapp på några hundra tusen. Och han sade att han inte står och faller med det beloppet. Och dessutom tar han då bort risken att bli rånad. Han hade haft tre rån under de sista 10 – 15 åren. Och alla är ju uteslutande på tobaken. Så han har minskat risken för rån, men gått miste om lite försäljning – så då blir det ju en plus minus noll effekt. Samtidigt som han med detta kan stå upp för sin personal.”

Den aktuella handlaren har funderingar på att ta bort rökto-baken men inte gjort det än.

Att exponeringsförbudet skulle innebära så stora kostnader så att småhandlare skulle gå omkull behöver således knappast vara en självskriven konsekvens.

När det kommer till neutrala tobaksförpackningar angav flera av politikerna i stället att grundlagen utgör ett hinder för ett införande. Anna Sibinska (MP) som passionerat argumenterade för ett införande uppgav en smula uppgivet under intervjun:

”Vi har ju tryckfrihetsförordningen. Det är den som sätter krokben för att ha neutrala förpackningar. Min kollega Niklas satt i en utredning som tittade på detta och kom fram till att vi måste tillsätta en grundlagsutredning om detta ska bli möjligt. Och tyvärr, det är väldigt sorligt, men det var bara Miljöpartiet som drev den här frågan – ingen annan ville ha det.”

Anders W. Jonsson (C) bekräftade händelseförloppet, men drog en annan slutsats än Sibinska (MP). Han tyckte att frågan i och med utredningen hade ”plöjts i grunden”, och att det skulle vara mycket svårt att tillsätta en grundlagsutredning med syftet att införa neutrala tobaksförpackningar. Även Barbro Westerholm (L) refererade till tryckfriheten och reklamregelverk som möjliga hinder för att införa neutrala tobaksförpackningar och exponeringsförbud, även om hon personligen var positiv till förslagen.

Utifrån vad intervjuerna redogjorde så finns det en möjlig väg framåt att införa exponeringsförbud, men den går via en grundlagsutredning med tanke på vad tryckfrihetsförordningen anger. Det innebär att många politiker inte är beredda att ta strid för frågan, då de anser att frågan är för perifer för att sätta i gång en så stor process. Just denna metod: att politiker som är emot nya åtgärder lutar sig mot att det strider mot andra lagar, eller förstör ekonomiskt för vanliga människor, är en effektiv politisk strategi. Gabriel Wikström (Agenda 2030) menade att detta kan förklara varför rökfria miljöer kunde införas, men inte exponeringsförbud och neutrala tobaksförpackningar:

”Att införa rökfria miljöer, det var relativt enkelt att göra politiskt. Man hade någon form av prejudikat i form av rökfria restauranger, och så kunde man använda ungefär samma argumentation. Där fanns ju också opinionsundersökningar som Folkhälsomyndigheten hade gjort, som visade på ett massivt stöd för detta... Men när det gäller exponeringsförbudet och neutrala tobaksförpackningar, där hade vi som förespråkar det inte riktigt samma evidens i ryggen. Och då var det lättare att skjuta ner det, och säga att: ’det där verkar för radikalt!’ eller: ’vi kan inte ändra grundlagen!’. Det var för enkelt att säga nej till politiskt.”

Kommentar & analys:

Att döma av intervjuerna skulle det gå att införa såväl neutrala tobaksförpackningar som exponeringsförbud, så länge den politiska viljan fanns där. Grundlagsfrågan användes snarare av kritiker och politiska motståndare som en ursäkt, eller politisk strategi, för att undvika neutrala tobaksförpackningar.

Motståndarsidans strategi att måla upp förslag på nya åtgärder på tobaksområdet som orealistiska eller ogenomförbara är knappast ny. Som redogjordes tidigare så berättade Michael Anefur (KD) hur han och hans parti hade ställt sig kritiska till förslaget om rökfria miljöer på uteserveringar då de trodde att det inte skulle gå att upprätthålla de nya reglerna. De frågade sig vem som exempelvis skulle se till att rökare håller fem meter från staketet på uteserveringen och liknande. Men precis som Anefur ödmjukt medgav i intervjun så har dessa farhågor visat sig osanna. Reglerna har visat sig gå att upprätthålla och människor, rökare som icke-rökare, har visat sig acceptera dessa.

Kristdemokraternas åsiktsvändning i frågan understryker ett mönster som ibland framträder när stora åtgärder införs på tobaksområdet. När förslagen förs fram finns en motvillighet att överväga dem då de anses svåra att genomföra, och orealistiska i sina mål. De tongångarna har hörts såväl när det gäller rökförbudet inne på restauranger, rökfria miljöer på uteserveringar och busshållplatser, såväl som åtgärder som föreslås idag såsom exponeringsförbud och neutrala förpackningar. Men allt som oftast efter att de har införts så fungerar åtgärderna väl, och får ett brett stöd bland befolkningen. Folkhälsomyndigheten slog fast i en enkät utförd ett halvår efter att rökförbudet infördes 2019 att 78 procent av de tillfrågade ställde sig ganska eller mycket positiva till förbudet. I en sådan situation blir det politiskt omöjligt att motsätta sig åtgärder som införts vilka förbättrar folkhälsan, samtidigt som de inte alls visade sig vara så svåra att genomföra som farhågorna uttrycktes inför, och dessutom stöds av en kraftig majoritet av befolkningen.

Liknande motargument som kommit upp mot andra åtgärder på tobaksområdet uppkom i intervjuerna angående förslaget att införa tobaksfri skoltid. Karin Rågsjö (V) frågade sig hur och vem som ska kontrollera att lärarna exempelvis inte snusar, och vilka påföljder det skulle få. Lena Emilssons (S) motargument mot tobaksfri skoltid påminde om Anders W. Jonssons (C) argument för att inte införa neutrala tobaksförpackningar: det är krångligt och ansvaret ligger inte hos politiken. I Jonssons (C) fall var det grundlagen som användes som skäl, medan Emilsson (S) menade att frågan om tobaksfri skoltid ligger hos arbetsgivaren och inte är politikens ansvar. I båda dessa fall kan det handla om en bekväm ursäkt att inte driva frågan framåt. Men i stället försöker de framställa det som att deras hållning är ansvarig och resonlig med en stor respekt för lagstiftningsprocesser och formella ansvarsuppdelningar.

Med lagstiftningsprocessen och efterspelet av rökfria miljöer i backspegeln framträder frågan om de åtgärder som föreslås idag, såsom exponerings-

förbud, tobaksfri skoltid och neutrala förpackningar, skulle nå ett brett stöd politiskt efter att de väl införts. Det vill säga att skepticism gentemot föreslagna åtgärder innan de införts utvecklas till konsensus i ett stöd kring dem, efter att de har införts och nått ett starkt stöd hos befolkningen.

3.5. Framgångsrik tobakslobbyism – särskilt snusindustrin

Majoriteten av de intervjuade politikerna bekräftar att de har kontaktats av tobakslobbyister. Det rör sig främst om inbjudningar till evenemang och seminarier från stora bolag inom såväl cigarrettindustrin (primärt Philip Morris) som snusindustrin.

Vid sidan av generella inbjudningar och mailutskick sker också mer direkta kontakter via fysiska möten, telefonsamtal och e-post. Tobakslobbyn tycks noggrant välja vilka riksdagsledamöter de uppvaktar som de tror sig kunna påverka. Ledamöter med ett känt rykte för att stå upp för en ambitiös linje på tobaksområdet blir inte kontaktade i samma utsträckning. Barbro Westerholm (L) är ett sådant exempel, då hon profilerat sig för denna linje under flera decennier. Hon utbrast under intervjun:

”Jag tror nog de undviker mig och tycker att det inte är någon idé att kontakta mig, haha! För jag tycker jag märker att andra i riksdagsgruppen får fler förfrågningar än mig...”

Gabriel Wikström (Agenda 2030) lyfte hur kontakten mellan politiker och tobaksindustrin som idag förs bryter mot Tobakskonventionen, och att situationen är djupt problematisk:

”Jag tycker att det är ett problem. Dels är det ett problem att det är väldigt få i Riksdagen som känner till det. Och de som känner till det, bryr sig inte om det. Jag ska inte generalisera, så det kanske inte gäller alla, men många eller de flesta verkar inte bry sig om det. De har inställningen: ’jag kan prata med vem jag vill’... Vi kan ju se interpellationer som har blivit skrivna, motioner som har blivit skrivna, där man kan misstänka att de är skrivna av lobbyister från tobaksbolagen rakt av. Detta granskas inte i någon större utsträckning.”

Samtliga intervjuade politiker är inne på att snuslobbyn är synligare och mer aktiv i sin politiska påverkan än cigarettlobbyn bland annat i Europaparlamentet.

Vid sidan av att skicka fram lobbyister med goda politiska kontakter så har också snuslobbyn lyckats rekrytera skickliga yrkespersoner, med gott rykte inom andra frågor. Karin Rågsjö (V) beskrev snuslobbyn som ”mer finurliga” och att de har närmare kontakter med politiker än cigarettlobbyn. Hon berättade också om en av deras lobbyister:

”De har en talesperson som jag känner från helt andra sammanhang. Han ringde mig, han har jobbat med psykisk ohälsa tidigare och var jättebra där. Han var jätteduktig, en riktig folkhälsomänniska. Man trodde att det var en vetenskaplig eldsjäl som ringer. Men så lobbar han för snus... För mig blev det lite chockartat. När det handlar om en sådan person som har så breda kontakter in i politiken, så är han en av möjliggörarna av snusindustrin.”

Det faktum att snusindustrin till och med har lyckats få läkare att propagera för snuset har gjort snuslobbyns politiska påverkan mycket stark. Gabriel Wikström (Agenda 2030) menade att detta vapen är särskilt starkt, då många som är kritiska till snuset kan dra sig från att debattera mot en läkare då de känner att de saknar medicinsk kompetens, och därför hamnar i underläge från början.

Anders W. Jonsson (C) är även läkare och håller en relativt mjuk linje mot snuset. Han förespråkar kraftfulla åtgärder mot cigaretter och e-cigarett, men tycker att det är kontraproduktivt att inkludera snuset i detta arbete:

”När det kommer skarpa lagförslag som innebär att både cigaretter och snus ska avvecklas, i det läget då är det en väldigt stark opinion som säger: ’nej, rör inte mitt snus!’. Och medicinskt sätt är det en klok hållning kan jag tycka. Beroende på att cigaretter ju är som kärnvapen, och snuset som en slangbella.”

Precis som Gabriel Wikström (Agenda 2030) poängterar kan det vara svårt för många att ge sig in i en politisk debatt mot en riksdagsledamot som är läkare, och som med hälsoargument pekar på den stora skillnaden mellan cigaretter och snus.

Några av argumenten som förs fram från snuslobbyn är att produkten är producerad i Sverige och därför innebär arbetstillfällen, samtidigt som den har en stolt historia av konsumtion bland svenskar. Angelica Lundberg (SD) lyfte denna aspekt i intervjun:

”Alla typer av beroenden är ju till viss mån dåliga. Det är ju ingenting man vill att människor ska vara: beroende av saker. Men det är ju också en utmärkande sak. En kulturhistorisk produkt på det sättet, och något som sätter Sverige på kartan.”

En annan strategi från snuslobbyn är att framställa produkten som ej skadlig, och ett mindre hälsofarligt alternativ till rökning. Michael Anefur (KD) betraktar snuset som en effektiv rökavvänjningsprodukt, och resonerade så här:

”Jag skulle gissa att om Sydeuropa skulle ha samma tobaksvanor som Sverige, så tror jag vi skulle ha betydligt färre dödsfall orsakade av tobak där.... Om alla som röker i stället hade snusat så hade vi haft mindre hälsoskador, det är jag alldeles övertygad om. Och det säger forskningen också.”

Kommentar & analys:

De två bilder som framträder hos vissa politiker är naturligtvis djupt problematiska. För det första, att snus är en oskadlig rökavvänjningsprodukt. För det andra, att snus är en svensk kulturhistorisk produkt som vi bör värna om. Som har presenterats tidigare utgör snus ett mycket tungt nikotinberoende som dessutom har allvarliga hälsoskador på hjärta och kärl, ökar risken för diabetes, samt skadar fostren hos gravida kvinnor (Folkhälsomyndigheten, 2020). Vid sidan av nikotinet påverkar också de sociala förutsättningarna snusberoendet. Rökare är vana vid att tvingas avstå från att röka om de är på allmänna platser, tåg, flygplan, bussar, restauranger, lekparkar och så vidare. Snusare kan å sin sida bruka sitt snus dygnet runt utan att bryta några regler. Det kan bidra till att beroendet är socialt ännu svårare att ta sig ur än rökningen. Snus är visserligen en svensk produkt, men samtidigt är själva tobaken producerad i andra länder. I många fall är produktionen där ansvarig för storskalig miljöförstörelse och barnarbete.

Det är inte en särskilt långsökt koppling att se att flera svenska politikers öppna omfamnande av snuset som rökavvänjningsprodukt och kulturhistorisk produkt är ett resultat av framgångsrik snuslobbyism. Några av resonemangen från vissa politiker låter mer som produktplacering och marknadsföring än faktagrundade argument. Utan vidare bagatelliserades snusets hälsoskador med att inga studier har uppvisat allvarliga skador, i alla fall jämfört med rökningen. En sanning med modifikation, milt uttryckt. I andra fall kunde resonemangen direkt översättas till enorma potentiella vinster för snusindustrin. Att välkomna att varje rökare i stället borde snusa skulle om det blev verklighet medföra mångmiljonvinster för snusindustrin. Om man från politiskt håll skulle med ekonomiska och sociala incitament försöka få alla rökare i Sverige att i stället snusa, samt om EU skulle tillåta försäljning och konsumtion av snus i andra medlemsstater, så skulle snusindustrin nämligen mångdubblera sina vinster. Resonemanget skulle lika gärna kunna ha skrivits

direkt av snuslobbyn själva, då det diffust refererar till "forskningen", ställer snuset mot rökningen med hälsoargument – och landar i lösningen att alla rökare borde snusa i stället. Det är snusindustrins våta dröm att politiken för den här typen av resonemang.

Den politiska påverkan som Gabriel Wikström (Agenda 2030), Karin Rågsjö (V), Sofia Westergren (M) med flera tillskriver snuslobbyn understryker ett mycket allvarligt problem. Trots att detta strider mot Tobakskonventionen förs inte bara kontinuerliga samtal mellan lobbyister och makthavare, utan ledande svenska politiker har både nära personliga band med snuslobbyn och använder några av snuslobbys argument som en huvudsaklig informationsinsamling. Informationen, som är djupt vinklad, ligger sedan till grund för att fatta beslut, driva och motsätta sig frågor på tobaksområdet. Den framgångsrika lobbyismen från snusindustrin kan därför ses som en central förklaringsfaktor till den försiktighet att fasa ut tobaken som syns hos många svenska politiker.

Även om de intervjuade politikerna generellt uttryckte skepticism mot nya tobaksfria nikotinprodukter, såsom e-cigarett, så är det naturligtvis tobakbolagens ambition att lyckas med samma sak här som med snuset. Det vill säga plantera en utbredd uppfattning hos politiker att det handlar om effektiva rökavvänjningsprodukter som inte för med sig någon skada på brukaren.

4. Slutsatser

Denna rapport har undersökt diskrepansen som finns i svensk tobakspolitik: med en hög medvetenhet om tobakens risker och skador å ena sidan, men en passivitet att fasa ut tobaken å andra sidan. Djupintervjuerna med ledande svenska politiker på tobaksområdet ger vissa svar på hur denna diskrepans kan förstås, i form av en djupare förståelse för faktorerna bakom deras beslut eller icke-beslut. Dessa faktorer ringades in i avsnitt 3, men utmynnar också i vidare slutsatser som presenteras här.

Sveriges makthavare och ledande politiker har, både inom och emellan partierna, olika uppfattningar dels om hur viktig tobaksfrågan är, dels om vilka åtgärder som är eftersträvansvärda på området. Det blir en förenklad slutsats att applicera samtliga förklaringsfaktorer från föregående avsnitt på samtliga politiker i Sverige, utan att ta hänsyn till deras engagemang, åsikter och kunskap om tobak. En mer träffande analys är i stället att se vilka hinder dessa faktorer skapar för en ambitiös tobakspolitik, för engagerade och pålästa politiker å ena sidan och för politiker generellt å andra sidan. Även om dessa hinder idag är stora, så finns det sätt att tackla dem på.

4.1. Riskfyllt och otacksamt för engagerade politiker att driva en ambitiös tobakspolitik

Det står klart att den första kategorin av politiker, de som är pålästa och har ett starkt engagemang för en ambitiös tobakspolitik, har flera tuffa avväganden som de ställs inför.

Till att börja med kan det finnas ett starkt internt motstånd inom det egna partiet. Att ta initiativ för nya åtgärder på området kan uppfattas konfrontativt eller illojalt mot det egna partiet. Samtidigt får man hantera en känslofylld och ideologiskt laddad debatt mot egna partikamrater om frihet. Detta är särskilt tydligt inom Centerpartiet, Liberalerna och Moderaterna.

Vidare finns en risk att man som enskild politiker blir häcklad från bredare grupper utanför det egna partiet och stämplad som ”moral-tant” eller ”pekpinne-farbror” för att man lägger sig i människors sätt att leva. De grupper som motsätter sig nya åtgärder på tobaksområdet är ofta högljudda och drar sig inte från personpånapp. I dagens debattklimat på sociala medier kan detta ske med en särskilt hård ton. Att få denna stämpel kan både vara jobbigt på

ett personligt plan, och skapa problem för framtida politiska avancemang såväl inom det egna partiet som i politiken i stort.

För de engagerade och pålästa politiker som ändå väljer att ta striden trots dessa ogynnsamma förutsättningar väntar en mödosam väg framåt. Tobaksfrågan anses av de flesta inte vara högt prioriterad och man kan behöva kämpa för att överhuvudtaget få upp frågan på den politiska dagordningen. När väl detta är gjort finns det ofta stora svårigheter att samla majoritet i Riksdagen för nya åtgärder, och lagstiftningsarbetet kan både vara komplicerat och ta lång tid innan förslaget blir verklighet.

Denna mödosamma väg som ligger framför en som politiker vägs mot vinningen av att ta initiativ på tobaksområdet och driva dem med full kraft. Även om politikern personligen brinner starkt för frågan och är övertygad om att resultatet skulle vara gynnsamt för folkhälsan och samhället i stort, så anser även de mest engagerade politiker som intervjuats till denna rapport att tobaken aldrig har varit och inte kommer att vara en valvinnarfråga eller en partibytarfråga. Även i ett läge då det finns en stark folklig majoritet bakom förslaget så ser man som politiker inga möjligheter att vinna över osäkra väljare från andra partier med hjälp av frågan i ett riksdagsval.

Det finns med andra ord väldigt lite att vinna på att driva frågan genom den långa, mödosamma vägen. Det är otacksamt och förenat med flera risker både individuellt, partiinternt och i politiken i stort. Följaktligen kan det vara mer bekvämt, och mer hållbart för ens egna politiska karriär, att som politiker i stället luta sig tillbaka, peka på de historiska framgångarna, och välja andra strider.

4.1.1. Tips och råd till de engagerade politikerna

Även om vägen framåt idag kan uppfattas otacksam och mödosam för att driva ambitiösa tobakspolitiska förslag, så uppkom flera lärdomar, tips och råd från intervjuerna som kan vara till hjälp:

- **Ta stöd av den starka evidens som finns.** Referera till konkreta uppföljningsstudier där åtgärder har införts med framgång i andra länder. Hänvisa till opinionsundersökningar som har gjorts för att mäta väljarnas åsikter om nya åtgärder på tobaksområdet. Detta för att skapa press både internt på partikamrater och externt hos andra partier i Riksdagen genom att peka på vart majoriteterna finns.

- **Var uppmärksam på tobaksbolagens historiska fokusskifte.** I en hundra-årig framgångsrik spridning av cigarettökning har intentionen hela tiden varit att genom tobakens nikotinnehåll skapa ett beroende och fortsatt rökning. Den hälsokatastrof som den brända tobaken orsakar accepteras allt mindre av samhället. Industrin fokuserar därför på utveckling av rökfria allt ”renare” nikotinprodukter extraherade ur tobaksplantan. Till-satsen av tusentals ”ungdomliga” smakämnen visar vilka åldersgrupper man främst vill binda i ett nikotinberoende. De intervjuade politikerna i denna rapport visar att de inte har låtit sig luras av industrins marknads-föring av e-cigarettor och liknande som ofarlig rökavvänjning. Denna insikt måste kvarstå brett hos politiker när tobaksbolagens fokus i mark-nadsföring och lobbying allt starkare kommer riktas mot dessa produkter.

- **Fokusera på de internationella konventioner som Sverige har förbundit sig till:** Tobakskonventionen, Barnkonventionen och Agenda 2030. När det handlar om vad Sverige bör, eller till och med måste, göra på tobaks-området kommer man bort från risken att uppfattas som moralist med pekpinna. Det finns tydliga artiklar i dessa konventioner som Sverige idag inte efterlever då man är för passiv med att fasa ut tobaken – hänvisa till dessa!

- **Argumentera mot tobaken på bred front i informationsinsatser.** För vissa kanske inte hälsoargumenten om massdöd och hälsoskador biter, då kan man använda miljö- och klimatargumenten om miljöförstörelse och utsläpp av växthusgaser, eller sociala hållbarhetsargument om barnarbete och utarmning av jordbruksmarker som hade kunnat förse miljoner män-niskor med mat. Människor har olika hjärtefrågor och känner engage-mang för olika saker. Genom att lyfta olika områden där tobaken för med sig allvarlig skada och förstörelse kan bredare grupper, framför allt unga, nås och övertygas om att tobaken måste fasas ut. Detta har bekräftats av projektet ”Hälsoäventyret”. Där har det slagits fast i flera kommuner att elever i årskurs 6 har tagit till sig miljö- och klimatargumenten mot tobak starkare än hälsoargumenten. (Visir, 2020)

- **Identifiera rätt sändare i informationsinsatser.** Människor lyssnar på människor som de kan identifiera sig med. Detta gäller både livssituation, bakgrund, språk och intressen. Unga sändare bör användas för att nå unga mottagare effektivt, medan människor från svaga socioekonomiska förhållanden är de bästa sändarna för socioekonomiskt svaga grupper.

- **Anpassa budskapet till motståndarens hjärtefråga.** Politiker driver olika frågor som de tycker är viktigare än andra. Tobaken krokas i flera områden som inte bara innefattar hälsa. Något som många politiker kanske inte tänker på i första hand. Här behövs tobaken lyftas in i rätt kontext, för att visa på skadorna inom just den hjärtefråga som den politiska motståndaren har. För en frihetssträvande politiker kan man lyfta friheten från passiv rökning som besökare och anställd, och friheten för alla barn att leva ett hälsosamt liv utan tobakspåverkan. För en finanspolitiskt driven politiker kan man lyfta de enorma sjukvårds- och behandlingskostnader som tobaken orsakar, vilket vida överskrider intäkterna från tobaksskatten. För den jämlikhetsdrivna politikern kan de stora hälso-klyftorna och rökningen som en tillflyktsort för allvarliga problem kring arbetarklassens stressiga arbetsmiljö och knappa ekonomiska resurser utgöra argumenten.

4.2. Politiker blir vilseledda av tobaksindustrin

Tobakskonventionens artikel 5.3 om ett restriktivt förhållningssätt hos politiker gentemot tobaksindustrin efterlevs inte i Sverige. Det är djupt problematiskt att tobaksindustrin (särskilt snuslobbyn) har nära och frekventa kontakter med ledande svenska politiker och utgör deras informationsinsamling.

Flera myter har tydligt satt sig hos ledande politiska företrädare i flera partier. Några myter som framkom i intervjuerna till denna rapport var antaganden att:

- **Höjd tobaksskatt per automatik leder till ökad tobaksmuggling**
- **Snus inte för med sig några allvarliga hälsoskador**
- **Inga, eller otillräckliga, uppföljningsstudier har gjorts för de länder som infört exponeringsförbud och neutrala tobaksförpackningar**
- **Sverige är "bäst i klassen" i en internationell jämförelse, har en högre tobaksskatt, och mer långtgående åtgärder för att fasa ut tobaken än jämförbara länder**

Samtliga av dessa påståenden är direkt felaktiga. I vissa fall kan det handla om direkta argument från tobaksindustrin som har satt sig hos politikerna genom ihärdig och framgångsrik politisk påverkan. I andra fall kan det handla om bristande omvärldsbevakning eller ett för okritiskt förhållningssätt till viss

information. Alldeles oavsett detta så ringar detta in ett allvarligt demokrati-problem, då svenska lagstiftande politiker på riksnivå baserar sina beslut på fullständigt felaktiga grunder. Det svenska folket förtjänar bättre än detta när det gäller en sådan viktig folkhälsofråga som tobak, vilket varje år dödar 12 000 människor i vårt land.

4.2.1. Stöd och regleringar för politiker

De politiker som inte är tillräckligt insatta själva i tobaksfrågan behöver stöd. Men det handlar också om ett systemfel, och avsteg från Tobaks-konventionen, som måste åtgärdas så snart som möjligt:

Civilsamhällesorganisationer mot tobak måste bli mer aktiva i sina informationsinsatser. De måste se till att alla politiker, oavsett vart de står i tobaksfrågan, ständigt blir försedda med fakta om tobakens risker och skador samt evidens om åtgärder som införts i andra länder. Ett särskilt viktigt fokus är också att utföra opinionsundersökningar för att visa på vad befolkningen tycker om nya åtgärder för att minska och fasa ut tobaken. Det skapar press på politikerna om metodologiskt väl genomförda undersökningar visar starka majoriteter för att införa nya åtgärder.

Varje riksdagsparti bör införa en nolltolerans mot samverkan med tobaksindustrin. Enligt artikel 5.3 i tobakskonventionen (ratificerad 2005) ”finns en grundläggande och olösbar konflikt mellan tobaksindustrins och folkhälsans intressen. Därför ska hälsopolitiken skyddas från påverkan av tobaksindustrin”. Riksdagsledamöter ska ha ett återhållsamt och transparent förhållningssätt gentemot industrins företrädare. Om ett tillfälligt informationsutbyte ändå bedöms nödvändigt ska det dokumenteras (tidpunkt, deltagare, ärende) på ett överskådligt sätt med möjlighet till regelbunden uppföljning från partiledningens sida. Tillförlitliga och genomförbara rutiner för redovisningen behöver upprättas av partierna. Detta kan göras på olika sätt, men inspiration kan exempelvis hämtas från Europaparlamentet. Där finns det nämligen en rapporteringsskyldighet när parlamentariker träffar intressenter och lobbyister. Dessa möten rapporteras in i det så kallade transparensregistret. Om så inte görs, riskerar parlamentarikerna en rad påföljder. (EU, 2021)

Samtliga riksdagspartier bör anta en tobakspolicy och utse en tobakspolitisk talesperson. Frågan behöver prioriteras av partierna. Partiledningarna måste inse hur stort problem tobaken utgör för Sveriges hälsa, miljö

och ekonomi. Rapporten har visat att flera partier är splittrade inom tobaksfrågan där olika företrädare driver olika linjer. Detta försvårar givetvis antagandet av en sammanhållen tobakspolicy för partierna. Men precis som i andra uppsplitande frågor kan partierna tjäna på att försöka nå samförstånd i frågan internt och sluta upp bakom en strategi och en talesperson som för fram partiets samlade politik på området. Idag har inte alla riksdagspartier en tydlig tobakspolitisk talesperson vilket försvårar arbetet att samordna och bedriva tobakspolitik internt inom partierna. Samtidigt gör detta att det inte finns en tydlig ansvarsfördelning kring förankring och samarbeten med andra partier och enskilda ledamöter på tobaksområdet. Det finns heller idag ingen tydlig rollfördelning av vem som tar initiativ till seminarier och andra aktiviteter i Riksdagen. Idag görs detta i mångt och mycket baserat på personligt engagemang hos enskilda ledamöter. I stället krävs ett mer systematiskt och organiserat sätt.

Referenser

- ECL. (2019). *Association of European Cancer Leagues*. Retrieved from <https://www.europecancerleagues.org/>
- EU. (2021). *Transparency Register*. Retrieved from European Commission: https://ec.europa.eu/info/about-european-commission/service-standards-and-principles/transparency/transparency-register_en
- Folkhälsomyndigheten. (2020). *Lägesrapport: Ett rökfritt Sverige*. Folkhälsomyndigheten.
- Folkhälsomyndigheten. (2020). *Snusbruk och hälsorisker*. Retrieved from Folkhälsomyndigheten: <https://www.folkhalsomyndigheten.se/livsvillkor-levnadsvanor/andts/utveckling-inom-andts-anvandning-och-ohalsa/skadeverknings/tobak-och-liknande-produkter/snusbruk-och-halsorisker/>
- Folkhälsomyndigheten. (2020). *Vuxnas bruk av cigaretter, snus och e-cigaretter*. Retrieved from Folkhälsomyndigheten: <https://www.folkhalsomyndigheten.se/livsvillkor-levnadsvanor/andts/utveckling-inom-andts-anvandning-och-ohalsa/bruk/tobak-och-liknande-produkter/vuxnas-bruk-av-cigaretter-snus-och-e-cigaretter/>
- Lillic, Stretton, & Prakash. (2018). *How effective is the plain packaging of tobacco policy on rates of intention to quit smoking and changing attitudes to smoking?* Retrieved from National Library of Medicine - National Center for Biotechnology Information: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/29873162/>
- Skatteverket. (2021). *Skattesatser*. Retrieved from Skatteverket: <https://skatteverket.se/foretagchoorganisationer/skatter/punktskatter/tobaksskatt/skattesatser.4.46ae6b2614198ofre2d4664.html>
- SvD. (2018). *Starkt stöd för att begränsa vinsterna i välfärden*. Retrieved from Svenska Dagbladet: <https://www.svd.se/starkt-stod-for-att-begransa-vinsterna-i-valfarden>
- Tobaksfakta. (2019). *Myt att högre skatt på tobaksprodukter ökar smuglingen*. Retrieved from Tobaksfakta: <https://tobaksfakta.se/myt-att-hogre-skatt-pa-tobaksprodukter-okar-smuglingen/>
- Visir. (2020). *Tobaksindustrins miljöpåverkan - en genomgång av forskningsläget*. Visir.
- Djupintervjuer via videosamtal med nämnda politiker som transkriberades i sin helhet.

Appendix: Frågebatteri i intervjuerna

1. Hur skulle du beskriva dagens svenska tobakspolitik: "1. Ambitiös", "2. Försiktig", "3. Varken ambitiös eller försiktig"? Motivera ditt svar.
2. Om svaret var 2 eller 3: vad kan förklara att den inte är mer ambitiös, enligt dig?
3. Beskriv i korthet ditt partis tobakspolitik (rökning, snus, övriga nikotinprodukter). Finns det olika falanger och intressen inom ditt parti i frågan? Om ja, vad består dessa av, hur argumenterar dem, och vilket inflytande har de över partiets tobakspolitik?
4. Tobakskonsumtionen i Sverige är överrepresenterad av unga samt socioekonomiskt svaga grupper. Vad beror detta på enligt dig, och hur kan samhället se till att tobakskonsumtionen minskar/fasas ut för dessa grupper?
5. Hur ser du på de nya nikotinprodukterna på marknaden, såsom e-cigaretter och liknande, jämfört med traditionella cigaretter? Anser du att de bör hanteras och regleras på samma sätt? Om inte, varför?
6. Anser du att regeringen gör tillräckligt för att uppnå målet om ett Rökfritt Sverige 2025 (<5 % rökare i befolkningen)? Om inte, vilka åtgärder behöver komma på plats?
7. Vad är din förklaring till att Sverige har infört rökförbud på allmänna platser (uteserveringar, busshållplatser mm), men inte har infört striktare restriktioner för försäljning och marknadsföring enligt tobakskonventionen (artikel 11: reklamfria standardiserade tobaksförpackningar & artikel 13: exponeringsförbud av tobaksförpackningar på säljställen)?
8. Det finns flera artiklar i tobakskonventionen som Sverige idag inte efterlever. Vid sidan av de redan nämnda artikel 11 och 13, rör det sig också om artikel 5.3: ett konsekvent och restriktivt förhållningssätt till tobaksindustrin samt artikel 6: pris och skatteåtgärder. Hur kommer det sig att Sverige, som har en stolt tradition av att efterleva internationella konventioner, har misslyckats med dessa centrala punkter av tobakskonventionen?

9. Många undersökningar har slagit fast att det finns ett starkt folkligt stöd för restriktiv tobakspolitik i Sverige. Folkhälsomyndigheten har exempelvis visat att 78 % är ganska eller mycket positiva till rökförbudet på allmänna platser som infördes 2019. Ser du och ditt parti en positiv möjlighet att locka fler väljare genom en mer restriktiv tobakspolitik? Om ja, vad hindrar dig/er från att genomföra detta?

10. Hur kommer det sig, enligt dig, att snuset inte har inkluderats i Sveriges rökfria strategi, vilket WHO har anmärkt på? Vad hejdar Sverige från att, likt Finland, inkludera alla tobaksprodukter i ett "Nikotinfritt Sverige" istället för endast ett "Rökfritt Sverige"? Har svensk tobakspolitik förminskat snusets skadeverknings (nikotinberoende, skador i nervsystem och hjärt-kärlsystem, skador under graviditet), och i sådana fall varför?

11. Har du i egenskap av din position blivit kontaktad av någon representant från tobaksindustrin de senaste tre åren? Om ja, hur gick det till?

12. Vid sidan av tobaksindustrin, finns det andra aktörer (inom eller utanför näringslivet) som har försökt påverka din hållning i tobakspolitiken? Om ja, vilka är dessa och hur har det gått tillväga?

13. Har du i egenskap av din position blivit kontaktad av civilsamhällesorganisationer som arbetar mot tobakskonsumtion och tobaksindustri (t.ex. Tobaksfakta, Cancerfonden, Hjärt- och Lungfonden etc)? Om ja, hur har det gått till?

14. Hur kan det tobakspolitiska samarbetet förbättras mellan de olika riksdagspartierna?

15. Vänligen kom med ett medskick till Tobaksfakta hur vi bättre kan bistå politiken i det förebyggande arbetet mot tobakens skador.